

Emil Hilje

Šibenski graditelj i klesar Ivan Hreljić u svjetlu arhivske građe

Emil Hilje
 Odjel za povijest umjetnosti
 Sveučilište u Zadru
 Obala kralja Petra Krešimira IV. 2
 HR - 23 000 Zadar

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
 Primljen / Received: 20. 1. 2013.
 Prihvaćen / Accepted: 28. 5. 2013.
 UDK: 7.071 Hreljić, I.

In this article the author gathers previously known and hitherto unknown archival information about Ivan Hreljić, a master builder and carver from Šibenik and one of the craftsmen from the circle of Giorgio Dalmata. As a prominent representative of one of the Šibenik family workshops, he was an active participant in activity which marked the blossoming of stone-cutting in Šibenik during the second half of the fifteenth century. In late 1449 he was employed by Giorgio Dalmata on the construction of the walls of the new town of Pag. It is likely that he continued to work there over the next few years and he re-appeared in Šibenik only in 1455 when, together with his brother Luka and the stone-cutter Disman Banjvarić, he supplied the stone for the building of the Monastery of the Holy Saviour. This collaboration with his brother continued successfully and, in 1458, the two undertook to repair and strengthen the Church of St. John at Uzdolje, and, in 1459, to build a new church in the village of Široke, modelled after the church at nearby Mitlo. In 1462, Ivan took on a commission from the Guardian of the Franciscan monastery of St. Mary at Vranduk, to accompany him to Bosnia and work for him there for three months. It seems that he remained in Bosnia for some time, and after his return to Šibenik, he is frequently mentioned in the archival records from 1464 onwards, mostly as an entrepreneur and intermediary, or as an interested party in disputes, and as the owner of a ship. Only in 1469 is Ivan mentioned as having been contracted to supply a fixed amount of white stone for the building of the Church of St. Mary at Fermo, an obligation confirmed in a document which features Radmil Ratković, another prominent master from the circle of Giorgio Dalmata, as his guarantor. Ivan Hreljić was mentioned for the last time as being alive in early 1474. The preserved archival records about Hreljić's life, apart from illustrating his life's journey and his work, can also serve to illuminate the strong relationships which existed between the master stone-cutters of Šibenik and the complex network of their mutual relations.

Keywords: Ivan Hreljić, Giorgio Dalmata (Juraj Dalmatinac), architecture, Šibenik, fifteenth century

Već dulje vrijeme pojavljuje se u našim znanstvenim radovima s područja povijesti umjetnosti mnoštvo imena manje značajnih djelatnika koji, radeći u sjeni istaknutijih ličnosti, ostaju i na marginama znanstvenog interesa pa se i oni podaci o njima koji su poznati navode tek usput, u popratnim bilješkama. Čini mi se da je došlo vrijeme da se i tim skromnijim djelatnicima posveti nešto veća pažnja, utoliko prije što je velik broj spomenika (pogotovu djela profanog graditeljstva u povijesnim jezgrama dalmatinskih gradova, ali i sakralne arhitekture u njihovu širem okružju) produkt upravo njihove djelatnosti. Zasiurno je potrebno da najkvalitetnija umjetnička djela i značajni autori ostanu trajno u žiži znanstvenog interesa, no bez boljeg poznavanja djelatnosti onih

majstora koji su zadovoljavali skromnije narudžbe, slika cjelokupne umjetničke djelatnosti pojedinih razdoblja ostala bi nepotpuna.

Bavljenje „minornim“ ličnostima u osnovi je nezahvalan posao, takav koji najčešće daje i „minorne“ rezultate, no posao koji jednostavno mora biti učinjen, upravo zbog kvalitetnijeg sagledavanja ukupnosti kulturnog ambijenta naših krajeva u pojedinim razdobljima.

Najveća i najpoznatija grupa tih „djelatnika druge kategorije“ jest ona koja se formirala u Šibeniku u doba gradnje katedrale, a posebno u vrijeme kada je tu gradnju vodio jedan od najistaknutijih hrvatskih umjetnika uopće – Juraj Matejev Dalmatinac. U okružju njegova neizbježna utjecaja našao se ogroman broj graditelja i

1. Ivan Hreljić, Vukašin Marković i Ivo Franulović (?): Paški bedemi - zid na sjeveroistočnoj strani grada, detalj (foto: E. Hilje)

Ivan Hreljić, Vukašin Marković and Ivo Franulović (?): Pag town walls - north-east portion, detail

kamenara najrazličitijih sposobnosti i profila,¹ od kojih su neki, poput Ivana Pribislavljića² i Petra Berčića³, istaknute umjetničke ličnosti, dok drugi, skromnijih dosega, surađuju na značajnijim djelima ili samostalno preuzimaju narudžbe za jednostavnije poslove (gradnju kuća, seoskih crkvice, fortifikacija, cisterni i njihovih kruna, klesanih dijelova građevina i slično).⁴

Jedna od takvih ličnosti je šibenski graditelj i klesar Ivan Hreljić, djelatnik koji se u dosad poznatim dokumentima razmjerno često spominje i čije se ime može vezati uz sasvim određene radove, što otvara mogućnosti da se barem približno definira i njegov opus te odredi uloga u kulturnom ambijentu Šibenika u drugoj polovini 15. stoljeća. Za razliku od većine šibenskih graditelja i klesara toga vremena, koji su nam uglavnom poznati tek po imenu, ali ne i po djelima, za Ivana Hreljića već je odavno poznato nekoliko konkretnih radova koje je obavljao.⁵ Začudo, ti podaci su ostali razlomljeni i nepovezani, dijelom i zbog zabluda prizišlih iz različita

2. Ivan Hreljić, Vukašin Marković i Ivo Franulović (?): Paški bedemi - kula na sjeverozapadnom kutu grada (foto: E. Hilje)

Ivan Hreljić, Vukašin Marković and Ivo Franulović (?): Pag town walls - tower in the north-west section

pisanja i čitanja majstorova prezimena,⁶ pa nije niti bilo pokušaja da se njegova djelatnost ozbiljnije istraži.

U većini izvornih dokumenata u kojima se spominje Ivan je označen terminom *lapicida*, koji bi upućivao na to da je u po svojoj temeljnoj struci bio klesar. Međutim, u dijelu dokumenata označen je i kao *murarius* ili čak *marangonus*, što bi ukazivalo na to da je bio više orijentiran na ulogu graditelja. I doista, podaci o njegovoj djelatnosti upućuju na to da je Hreljić bio prvenstveno graditelj te da se nije upuštao u zahtjevnije klesarske, a pogotovo ne kiparske zadatke, premda je zabilježen i sačuvan jedan njegov konkretan klesarski rad koji, unatoč svojoj skromnosti, potvrđuje Ivanovu sposobnost obavljanja i nekih preciznijih klesarskih zadataka.

Ivan Hreljić je bio član aktivne porodice graditelja i kamenara,⁷ podrijetlom s otoka Žirja.⁸ Pored samostalne djelatnosti, često se u obavljanju pojedinih poslova udruživao s mlađim bratom Lukom,⁹ a sinovi i nećaci njih dvojice nastavili su porodičnu tradiciju kamenarske djelatnosti, koja se kasnije prenijela i na treću generaciju.¹⁰

Arhivske vijesti

Svi arhivski podaci o Ivanu Hreljiću kojima raspolazemo potječu iz šibenske arhivske građe, premda je iz njih razvidno da je, prihvaćajući poslove u drugim sredinama, prije svega u Pagu, ponekad na kraće ili dulje vrijeme napuštao svoj grad.

Najraniji podatak u kojem se spominje kamenar Ivan Hreljić datiran je 19. prosinca 1448. godine, kada se pojavio kao svjedok u dokumentu kojim obučar Matej Naradinić prima na nauk Mateja Ratkovića (Devića). U tom je dokumentu naveden kao zidar sa Žirja, stanovnik Šibenika.¹¹ Dana 24. svibnja 1449. godine primio je dotu za svoju ženu Radicu od njena oca Vlatka Benkovića. Kao svjedok u tom dokumentu pojavio se klesar Lorenzo Pincino.¹² Svega dva dana kasnije, 26. svibnja, zabilježeno je da Hrelja Posnanović (Poznanović?) sa Žirja oslobađa svoje sinove Jurja i Ivana očinske vlasti.¹³ Iako nije moguće sa sigurnošću tvrditi da se taj dokument odnosi upravo na Ivana Hreljića, činjenica da je doista imao brata Jurja (Jurana), podudaranje dokumenta o emancipaciji s majstorovim vjenčanjem te mogućnost da su sva četvorica braće kasnije prihvatila patronimik Hreljić umjesto prezimena Posnanović (Poznanović), upućuje na to.

Dana 9. prosinca 1449. godine Hreljić se, zajedno s klesarom Lorenzom Pincinom, pojavio kao svjedok u ugovoru kojim je Juraj Dalmatinac primio na osmogodišnji nauk Marina Dragoševa Dimitrovića iz Dubrovnika.¹⁴ Deset dana kasnije, 19. prosinca, ugovorio

3. Ivan Hreljić, Vukašin Marković i Ivo Franulović (?): Paški bedemi - kula na sjeverozapadnom kutu grada, detalj (foto: E. Hilje)

Ivan Hreljić, Vukašin Marković and Ivo Franulović (?): Pag town walls - tower in the north-west section, detail

je Juraj Dalmatinac s Ivanom Hreljićem i Vukašinom Markovićem¹⁵ rad na paškim zidinama te im za suradnika dao Iva Stjepanova Franulovića, kojeg je istog tog dana primio na jednogodišnji rad uz plaću od 120 libara.¹⁶ Dogovoreno je da, prema ugovoru što ga je Dalmatinac sklopio s paškom komunom, navedeni majstori rade na paškim zidinama i kulama. U skladu s prethodnim ugovorom, dogovorena plaća od pet i pol dukata po hvatu zida trebala se dijeliti na tri dijela, po jedan za Hreljića i Markovića, a jedan za Jurja, koji se obvezao osigurati vapno i pijesak (što je, ustvari, u skladu s prethodnim ugovorom, osiguravala paška komuna). Također, rečeni su se majstori obvezali da za pašku komunu neće poduzimati nikakve poslove bez Jurjeva odobrenja, a ukoliko to ipak učine, dužni su mu isplatiti po pola dukata za svaki hvat zida koji izgrade. Dogovoreno je da posao bude učinjen u roku predviđenu prethodnim ugovorom (nažalost, nije navedeno kojem), a također je dogovoreno da trojica majstora okruže neki Jurjev teren u Pagu zidom visokim tri lakta, na njegov trošak. Ugovor je poništen 5. veljače 1451. godine,¹⁷ pa treba pretpostaviti da su Hreljić i Marković odradili po tom ugovoru godinu dana, na koliko je bio sklopljen i Franulovićev ugovor.

4. Ostatci crkve Sv. Ivana u Uzdoľju (foto: Lj. Gudelj)
Remains of the Church of St. John at Uzdoľje

S obzirom na to da paška arhivska građa nije sačuvana, moguće je tek nagađati da je Ivan Hreljić tijekom godina koje su slijedile uglavnom boravio i radio u Pagu, budući da se u šibenskoj građi tijekom pedesetih godina relativno rijetko spominje. Zabilježen je u ulozi svjedoka 19. travnja 1451. godine,¹⁸ a ponovno se u ulozi svjedoka pojavio 19. ožujka 1453. godine, u dva ugovora u kojima je stranka bio klesar Lorenzo Pincino.¹⁹

U Šibeniku se opet spominje tek 25. veljače 1455. godine kada se, u svoje ime i u ime svoga brata Luke, zajedno s klesarom Dismanom Banjvarićem,²⁰ obvezao zastupnicima samostana Sv. Spasa isporučiti količinu klesanog kamena dovoljnu za trideset hvati zida, za cijenu od pet libara po hvatu.²¹ Koncem iste godine, 17. studenog, pojavio se u ulozi svjedoka,²² da bi se nakon toga ponovno prestao spominjati u arhivskoj građi, gotovo pune dvije godine. Tek 15. studenog 1457. godine još se jednom pojavio kao svjedok,²³ zatim opet 13. ožujka, 13. travnja i 18. travnja 1458. godine,²⁴ da bi 12. svibnja iste godine ugovorio vjenčanje Dobre, kćeri pokojnog krznara Stjepana Spanjice.²⁵

Dana 10. lipnja 1458. godine obvezala su se braća Ivan i Luka Hreljić svećeniku Martinu Ostojiću, plebanu Uzdoľja, da će načiniti šest pilastara s vanjske strane zida crkve Sv. Ivana u Uzdoľju, široka po tri stope, a visoka koliko je i zid crkve, ožbukati crkvu izvana i iznutra, pokriti je pločama i zatvoriti neka stara vrata. Dogovoreno je da navedene ploče iskopaju uz pomoć radnika koje će osigurati svećenik Martin te da posao bude gotov u roku od dva mjeseca. Naručitelj se obvezao osigurati petoricu manuala i sve ostalo potrebno za rad te isplatiti ukupno petnaest dukata, od čega je odmah isplatio sedam, dok je ostatak pohranio kod šibenskog plemića Nikole Draganića, koji će ih predati majstorima kad posao bude gotov. Kao svjedok ovog ugovora bio je prisutan šibenski marangon Ivan Obertić,²⁶ a ugovor je poništen 27. listopada iste godine, kada je svećenik Martin izjavio da je posao dovršen, a Ivan, u svoje i bratovo ime, da su primili ostatak isplate. Tom se prilikom Ivan obvezao, ponovno u svoje i bratovo ime, da će o vlastitu trošku pokriti ili popraviti crkvu ukoliko voda probije krov u roku od godine dana.²⁷

Dana 11. kolovoza 1458. godine Ivan je zastupao svoje maloljetne sinove u sporu oko ostavštine svoje punice.²⁸ Izgleda da je to potaklo i potrebu da braća podijele svoja dobra, pa su Ivan i Luka 25. studenog iste godine izabrali pomirbene suce u sporu oko podjele bratskih dobara i dota svojih žena.²⁹ Čini se ipak da spor oko podjele dobara nije narušio dobre odnose među braćom, jer su se već 13. siječnja 1459. godine zajednički obvezali Petru Bačeliću i Martinu Radivoeviću iz sela Široke, zastupnicima čitave seoske zajednice, da će sagraditi u selu crkvu posvećenu Sv. Jeronimu, veliku poput crkve Sv. Mihovila u Mitlu. Dogovoreno je da zidovi budu dvije stope široki, a majstori su se još obvezali načiniti od bijelog kamena luk s podnožjem (trijumfalni luk oslonjen na imposte), nišu kustodije i škropionicu, poput one u Mitlu te jedna vrata i prozorčić iznad njih, bilo u obliku rozete ili križa. Također su se obvezali crkvu presvoditi i načiniti tjeme (*capitellum*) poput onog u Mitlu te oltar s podnožjem od bijelog kamena. Još su se obvezali da će crkvu pokriti pločama, sazidati zvonik poput onog u Mitlu te čitavu

crkvu ožbukati iznutra i izvana. Radovi su trebali biti dovršeni do konca travnja 1460. godine. Seljani su se obvezali osigurati vapno, sedamsto komada sedre za svod i ploče za pokrov. Također su se obvezali osigurati vodu za miješanje vapna, prenijeti kamen koji majstori izvade u kamenolomu te donijeti potrebno drvo i željezo iz luke Rogoznice na gradilište, a nakon završetka radova te stvari, koje pripadaju majstorima, vratiti natrag u rečenu luku. Ugovorena je cijena od dvjesto libara, od čega će pedeset biti isplaćeno za Uskrs, pedeset do konca lipnja, a ostatak po završetku posla. Na kraju je dogovoreno da majstori ne trebaju načiniti krsni zdenac poput onog u Mitlu. Za seljane mjesta Široke jamčio je šibenski plemić Lovro Dominikov.³⁰

Dana 19. veljače 1459. godine Ivan je, u svoje ime i u ime svoje braće, dobio dopuštenje od plemića Šimuna Ljubića da poruši stari dio zida između njihovih kuća u ulici Sv. Krševana i o svom trošku sazida novi zid, koji će se nastavljati na novi zid koji je dao načiniti rečeni Šimun.³¹ Dana 11. travnja iste godine Hreljić se pojavio

5. Crkva Sv. Jeronima u selu Široke (foto: E. Hilje)
Church of St. Jerome in the village of Široke

kao svjedok u dokumentu koji se odnosio na rad marangona Jurja Radeljića³² na samostanu Sv. Spasa u Šibeniku.³³ U svojstvu svjedoka pojavio se i 7. svibnja iste godine,³⁴ a 11. veljače 1460. godine potvrdio da je dužan devedeset libara za ulje. U potonjem se dokumentu kao svjedok pojavio šibenski klesar Andrija Butčić.³⁵ Dana 21. listopada 1460. godine ugovorili su balistarij Matej i klesar Ivan Hreljić, kao zastupnici bratovštine Sv. Ivana, s kiparom Ivanom Pribislavljićem izradu stuba na njihovoj crkvi, ali bez ogradice, i to prema crtežu koji je Pribislavljić predočio rečenim predstavnicima bratovštine. Kipar se također obvezao izraditi lik Sv. Ivana Krstitelja s dvama Jaganjcima Božjim, sve za cijenu od sto i deset libara.³⁶ Zacijelo je bratovština kao svog predstavnika u ovom ugovoru izabrala Hreljića upravo stoga što je on mogao kvalificirano procijeniti posao, no to ujedno otkriva da on sam nije bio majstor takvih dometa da bi mogao realizirati složenije kiparske zadatke.

Ivan Hreljić se 10. siječnja 1461. ponovno pojavio u svojstvu svjedoka,³⁷ a zatim još jednom 16. veljače iste godine.³⁸ U oba navedena dokumenta označen je kao graditelj (*murarius*), a ne kao klesar. Dana 2. ožujka 1462. godine Ivan je dao u najam svoju barku,³⁹ a već sutradan, 3. ožujka, obvezao se fra Stjepanu, gvardijanu franjevačkog samostana Sv. Marije u Vranduku, da će otići s njim u Bosnu i ondje raditi za njega tri mjeseca. U ta tri mjeseca trebali su se računati i dani koje majstor provede na putu, a ugovorena je plaća od pet dukata mjesečno, uz osiguranje životnih troškova (hrane i smještaja). Trinaest dukata pohranjeno je kod šibenskog plemića Dominika Didomerovića, od čega je majstoru odmah isplaćeno šest. Također, majstor se obvezao u slučaju bolesti ili odustajanja od posla vratiti primljeni novac.⁴⁰ Istog je dana Ivan, kao izvršitelj oporuke svoga svekra Stjepana Spanjice, realizirao neki njegov legat.⁴¹ Izgleda da je nakon toga doista otišao u Bosnu, a moguće je da se ondje dulje zadržao pa možda i prihvaćao neke druge poslove o kojima ne raspolažemo konkretnim spoznajama, budući da se u Šibeniku ponovno spominje tek 27. rujna 1464. godine, u svojstvu svjedoka,⁴² a zatim još jednom 1. listopada.⁴³ Dana 19. studenog iste godine izjavio je Mihovil Tesinović de Lusci iz Gradca kod Jezera u Bosni da je dužan Ivanovu slugi Andriji Radofčiću neke novce za bivšu službu kod njega i njegove braće,⁴⁴ iz čega bi se moglo zaključiti da je za vrijeme Hreljićeva boravka u Bosni Andrija prešao iz službe braće Tesinović u njegovu.

Dana 2. siječnja 1465. godine majstori Juraj Radeljić i Ivan Hreljić su zajednički jamčili za mornara Radoslava Gorobaića.⁴⁵ Dana 8. lipnja 1465. godine prodao je Hreljiću marangon Matej Ivanov de Črigna iz Venecije,

6. Ivan i Luka Hreljić: Stara crkva Sv. Jeronima u selu Široke (foto: E. Hilje)
Ivan and Luka Hreljić: Old Church of St. Jerome in the village of Široke

kao zastupnik svoje žene Elene i Rose, kćeri Stjepana Spanjice, pola vinograda u Donjem polju.⁴⁶ Odmah zatim Hreljić je imenovao rečenog Mateja svojim zastupnikom u svrhu utjerivanja duga od 51 libre od Andrije iz Dubrovnika i klesara Matka Stoislavlića,⁴⁷ koji su u tom trenutku bili u Trevisu.⁴⁸ Zanimljivo je da je u tom drugom dokumentu Ivan označen kao klesar i pomorac (*lapicida et nauta*), što ukazuje na to da je, kao vlasnik broda, svoju temeljnu djelatnost proširio i tim oblikom stjecanja dobiti. Dva dana kasnije, 10. lipnja, Ivan je Mateju isplatio 24 libre.⁴⁹ Dana 6. srpnja iste godine dosuđeno je da Luka Hreljić, kao jamac klesara Dišmana Banjvarića,⁵⁰ isporuči marangonu Mateju Radeljiću⁵¹ tri broda kamena s otoka, to jest onoliko koliko može prevesti barka njegovoga brata Ivana u tri navrata.⁵²

Sam Ivan Hreljić opet se javlja 29. siječnja 1466. godine, kada je svjedočio u dokumentu u kojem su stranke bili klesari Marin Krešulov iz Korčule i Blaž Dianišević iz Šibenika.⁵³ Dana 24. siječnja 1467. godine Ivan je prodao vinograd u Donjem polju,⁵⁴ a 26. i 31. siječnja opet se pojavio u ulozi svjedoka.⁵⁵ Dana 4. svibnja iste godine Ivan Hreljić imenovao je šibenskog plemića Dominika Lovrina svojim zastupnikom u sporu što ga je imao s marangonom Jurjem Radeljićem oko neke barke,⁵⁶ a 29. listopada isplatio je svog bivšeg učenika Andriju Radofčića koji se odlučio ukrcati na galiju.⁵⁷ Dva dana kasnije, 31. listopada 1467. godine, Ivan se najprije pojavio kao svjedok, a zatim potvrdio da je dužan Jurju Ivetiću pedeset dukata, kao dio sume od stotinu dukata koju je, zajedno sa svojim partnerom Mihovilom Radeljićem,⁵⁸ dobio od rečenog Jurja.⁵⁹

Dana 21. ožujka 1468. godine imenovala su braća Marin i Mihovil Grisanić zastupnika u sporu s klesarom

Ivanom Hreljićem.⁶⁰ Dana 23. srpnja 1469. godine su Grgur Hreljić sa Žirja, u svoje ime i u ime svoga brata Ivana s jedne strane, te njihov brat klesar Luka Hreljić s druge podijelili kuću kod crkve Sv. Krševana. Kao djelatelje su izabrali marangona Mateja Radeljića i protomajstora zidara Antuna Oštričića,⁶¹ koji su već isti dan obavili podjelu, što je 7. kolovoza potvrdio i Ivan Hreljić.⁶² U međuvremenu, 2. kolovoza, ponovno je bilo riječi o dugu Mihovila Radeljića i Ivana Hreljića prema Jurju Ivetiću, koji je datirao još od 28. siječnja 1467. godine, to jest Mihovil je u Hreljićevo ime isplatio dio duga u iznosu od pedeset dukata.⁶³ Nekoliko dana kasnije, 11. kolovoza, predao je Ivan Hreljić svome sinu Grguru, na ime dote svoje pokojne žene Radice, vinograd na Žirju.⁶⁴

Dana 23. listopada 1469. godine obvezao se Pietro Iacobi Nicolai, u ime komune Ferma, da će u potpunosti izvršiti obveze iz ugovora što ga je klesar Ivan Hreljić sklopio s Georgiom de Vagni iz Ferma u vezi s isporukom

određene količine bijelog kamena za gradnju crkve Sv. Marije u tom gradu, a Ivan se obvezao isporučiti preostali kamen do kolovoza iduće godine. Za Ivana je jamčio klesar Radmil pok. Ratka, stanovnik Šibenika.⁶⁵

Dana 29. srpnja 1471. godine izabrali su Mihovil Radeljić i Ivan Hreljić suce u međusobnom sporu.⁶⁶ Dana 11. prosinca 1472. godine uzeo je mornar Luka Vuković za zastupnika obučara Radoslava Dragčića da naplati od klesara Ivana Hreljića dug temeljen na cedulji od 7. lipnja te godine,⁶⁷ a 10. veljače 1473. godine izabrao je Hreljić istog Radoslava Dragčića kao svog zastupnika u svrhu preuzimanja petnaest libara od marangona Jurja Radeljića. Kao svjedoci u tom drugom dokumentu pojavili su se zidari Grgur Hromčić i Pavao Spauleta.⁶⁸ Dana 25. veljače iste godine je klesar Martin Pavlinović⁶⁹ izabrao za zastupnika marangona Jurja Radeljića da od njega preuzme četrdeset i tri libre koje je kao jamac isplatio Mihovilu Gerzaniću (Grisaniću).⁷⁰

7. Ivan i Luka Hreljić: Stara crkva Sv. Jeronima u selu Široke (foto: E. Hilje)
Ivan and Luka Hreljić: Old Church of St. Jerome in the village of Široke

Koliko nam je do sada poznato, Ivan Hreljić se posljednji put spominje živ 21. siječnja 1474. godine, kada je svom bratu Juranu prodao neki prazni teren u Šibeniku.⁷¹ Nije nam poznato da li se Ivan nakon toga razbolio i povukao iz bilo kakve djelatnosti ili je umro, jer se kao mrtav spominje tek 8. prosinca 1477. godine, u dokumentu vezanu uz njegova sina Šimuna koji je kao graditelj brodova djelovao u Pagu, ali održavajući vezu sa Šibenikom.⁷²

Djela

Od dokumentiranih radova Ivana Hreljića malo je toga sačuvano, ali i na onim djelima koja još postoje teško je jednoznačno utvrditi njegov udio, a pogotovo bilo kakve izrazitije oblikovne elemente koji bi upućivali na neke posebnosti njegova graditeljskog ili klesarskog izričaja.

Ostaci paških zidina, premda najbolje sačuvani upravo u onom dijelu na kojem je moguće pretpostaviti i Hreljićevo sudjelovanje u gradnji,⁷³ već samim svojim karakterom onemogućuju bilo kakve procjene o posebnom umijeću ili vještini. Sjeverozapadni dio paških fortifikacija, osim sasvim jednostavne zidne plohe, obilježava i jedna od upečatljivih kula polukružnog tlocrta, koja se dovodi u vezu s mogućim projektom Jurja Dalmatinca.⁷⁴ Sačuvani dijelovi fortifikacija zidani su izrazito pravilno, precizno obrađenim blokovima kamena pa ukazuju na vješte i kvalitetne izvršitelje arhitektova projekta. Dio zida na tom potezu bedema dijelom je oštećen, a veći dio sjevernog plašta bedema, koji je ukupno imao čak šest kula, kasnije je porušen pa je izrazito problematično uopće govoriti o paškim zidinama kao o sačuvanom Hreljićevu radu, jer ne postoje konkretni podaci o tome koji su dio tog dijela između sjeverozapadnog i sjeveroistočnog kuta grada zidali Hreljić, Marković i Franulović.

Radove vezane uz gradnje u **samostanu Sv. Spasa u Šibeniku** praktički je nemoguće definirati, tim prije što se Ivan Hreljić i njegov brat Luka niti nisu pojavili u ulozi graditelja, već su samo isporučivali obrađeni kamen, najvjerojatnije namijenjen gradnji samostanskih zgrada.

Posao na **crkvi Sv. Ivana u Uzdolju** sastojao se od učvršćivanja i stabilizacije statike građevine dodavanjem šest snažnih vanjskih potpornja. Ostaci svih šest pilona koje su braća Hreljić sagradila sačuvani su samo u temeljima, koji otkrivaju tek profesionalno i solidno obavljen specifičan graditeljski zadatak.⁷⁵

Crkva Sv. Jeronima u selu Široke jedini je koliko-toliko sačuvan rad na kojem je moguće uočiti barem poneke elemente koji otkrivaju zanatske dosege

Ivana Hreljića kao klesara. Nažalost, crkva je znatno pregrađivana pa je na koncu pretvorena u svetišni dio novije, znatno veće crkve, pri čemu je potpuno porušeno izvorno pročelje. Također, nisu sačuvani niti originalni okviri otvora koji bi barem donekle mogli svjedočiti o Ivanovu klesarskom umijeću. Osnovni izgled građevine, jednostavan pravokutnik s polukružnom apsidom, preuzet je od ne odveć daleke, nešto starije crkve Sv. Mihovila u Mitlu, čime je na određen način bila ograničena i moguća inovacija braće Hreljić u smislu arhitektonskog oblikovanja. Stariji dio danas je pregrađen u dva dijela, pri čemu prednji dio služi kao svetište novije crkve, a stražnji kao sakristija. Na uzdužnim su zidovima u gornjim dijelovima vidljivi tragovi pregradnji ili popravaka. Od svih otvora, originalnoj gradnji pripada tek jednostavan uski otvor u obliku istokračnog križa na začelnom zidu povrh apside. Pokrov od škriplja očito je iz novijeg vremena, a za sada nije moguće utvrditi je li poluvaljkasti svod sačuvan u izvornom obliku ili naknadno pregrađen. Najbolje očuvan izvorni dio jednostavna je polukružna apsida. U središnjoj osi ima zazidan malen pravokutni prozor, pretvoren u svojevrsnu kustodiju, a s lijeve strana izvornu klesanu kustodiju, oblikovanu poput malenog gotičkog prozora uklesana u blok kamena postavljen na impost koji drži trijumfalni luk. Taj skroman, pomalo nespretno izveden klesarski rad otkriva da Ivan Hreljić nije bio osobito vješt klesar, a pogotovo ne kipar, već da je njegovo klesarsko umijeće najvjerojatnije dostajalo tek za kvalitetnu obradu građevinskih kamenih blokova i donekle za izradu jednostavnijih profila.

Angažman Ivana Hreljića u franjevačkom **samostanu Sv. Marije u Vranduku** važniji je kao svjedočanstvo o ugledu koji su graditelji Dalmatinčeva šibenskog kruga uživali nego kao konkretan graditeljski poduhvat. Naime, samostan u Vranduku sačuvan je tek u arheološkim ostacima, pri čemu je fokus istraživanja bio usmjeren na samu crkvu.⁷⁶ Međutim, karakter Hreljićeva ugovora ne upućuje na to da su ga franjevci iz Vranduka namjeravali zaposliti kao graditelja crkve, pogotovo ne u smislu bilo kakva njegova udjela u projektu te gradnje. Puno je vjerojatnije da su jednostavno imali potrebu za vještim i iskusnim graditeljem koji je mogao u relativno kratko vrijeme obaviti znatan dio poslova na gradnji samostana.⁷⁷ Može se tek nagađati o tome da je jednom uspostavljena suradnja, ukoliko su njome bile zadovoljne obje strane, omogućila eventualno produljenje ugovora, ali i Hreljićev angažman na nekim drugim mjestima u Bosni.

Iako ovdje možda nije mjesto za opširniju analizu veza Jurja Dalmatinca s Bosnom, u kontekstu Hreljićeva angažmana u Vranduku, ali i njegovih mogućih drugih poslova na prostoru srednjovjekovne Bosne, moglo bi se

8. Crkva Sv. Jeronima u selu Široke - unutrašnjost (foto: E. Hilje)
 Church of St. Jerome in the village of Široke - interior

razložno pretpostaviti da su upravo Jurjevi kontakti i ugled koji je kao graditelj uživao na tim prostorima otvorili put djelatnicima iz njegova kruga pa tako i Hreljiću.

Nažalost, konkretni podaci koji bi potvrdili umjetničke veze Jurja Dalmatinca s Bosnom zapravo ne postoje pa se o njegovoj eventualnoj djelatnosti na prostoru današnje Bosne i Hercegovine spekulira temeljem indicija pa i sasvim nepouzdanih podataka. U tom kontekstu najproblematičniji je navodni podatak „da su godine 1452. dubrovačke vlasti uputile Jurja Dalmatinca u Humsku zemlju, svome tadašnjem savezniku vojvodi Vladislavu Hercegoviću”.⁷⁸ Međutim, izvorni dokument otkriva tek to da je dubrovačko Vijeće umoljenih uputilo nekog Jurja iz Šibenika,⁷⁹ pa je svako poistovjećivanje te osobe s poznatim graditeljem u najmanju ruku proizvoljno, tim više što ne postoje nikakve indicije da bi Juraj Dalmatinac 1452. godine (u vrijeme njegove najintenzivnije djelatnosti u Ankoni i na gradnji sakristije šibenske katedrale) imao ikakve veze s Dubrovnikom, a

osobito takve naravi koje bi omogućavale dubrovačkoj vladi da ga šalje nekamo drugamo.

Također je i oslanjanje na podatke o primanju učenika iz Bosne na nauk, kako kod samog Jurja Dalmatinca tako i kod drugih majstora njegova kruga,⁸⁰ tek uvjetno svjedočanstvo o mogućim vezama, budući da je zapravo u pitanju opće mjesto, jer su dječaci s područja Bosne i inače dolazili na nauk u dalmatinske gradove, gdje su mogli stjecati vještine u raznim zanatima.⁸¹

Nešto veću težinu imaju podaci o dokumentiranim vezama s istaknutim pojedincima koji su igrali važne uloge u političkom životu ondašnje Bosne, pa su tako mogli poslužiti i kao poveznica između Jurjeva graditeljskog kruga i eventualnih bosanskih naručitelja. To se u prvom redu odnosi na Restoja Milohnu, jednog od naručitelja kapele blaženog Arnira u crkvi Sv. Eufemije u Splitu.⁸² Međutim, puno važnijim čini mi se dosad neobjavljen dokument koji Jurja Dalmatinca dovodi u izravnu vezu s posljednjim bosanskim kraljem Stjepanom Tomaševićem

Kotromanićem. Naime, 2. ožujka 1463. godine Juraj Dalmatinac je u ime kralja Stjepana u Šibeniku isplatio četrdeset dukata oružaru Mateju za samostrijele,⁸³ a preostalih šezdeset dukata obvezao se isplatiti kada to odobri rečeni kralj.⁸⁴ Nema nikakve dvojbe da raspolaganje tako znatnim iznosom novca u nečije ime podrazumijeva i veliku dozu međusobnog povjerenja. Ipak, može se tek nagađati kako je uopće došlo do takve veze između bosanskog kralja i poznatog dalmatinskog graditelja, kipara i poduzetnika. No, bez obzira na moguća nagađanja i interpretacije, može se smatrati da su određene veze doista postojale.⁸⁵ Tako podatak o radu Ivana Hreljića u Vranduku za sada ostaje jedino konkretno svjedočanstvo o djelatnosti majstora iz kruga Jurja Dalmatinca na području srednjovjekovne Bosne.⁸⁶

Posljednji dokumentirani angažman Ivana Hreljića odnosi se na isporuku kamena za gradnju **crkve Sv. Marije u Fermu**. Premda je u dokumentu crkva navedena kao *Sancta Maria Nuntiata*, vjerojatno je u pitanju lapsus bilježnika pa bi se ugovor odnosio na katedralu, koja je zapravo posvećena *Uznesenju*, a ne *Navještenju*. Katedrala u Fermu monumentalna je romanička građevina. Međutim, kao i kod većine sličnih kompleksa, graditeljska aktivnost vezana uz popravke, pregradnje i nadogradnje zapravo nikada nije prestala,⁸⁷ pa u tom kontekstu treba promatrati i narudžbu kamene građe koju je Ivan Hreljić isporučivao 1469. godine.

Pored konkretnih podataka o životu i djelatnosti, arhivske vijesti svjedoče o Ivanovim brojnim i čestim kontaktima s drugim šibenskim majstorima kamenarske struke. Bilo da je u pitanju neki oblik suradnje,

9. Ivan i Luka Hreljić: Stara crkva Sv. Jeronima u selu Široke - unutrašnjost stare crkve, detalj (foto: E. Hilje)

Ivan and Luka Hreljić: Old Church of St. Jerome in the village of Široke - interior of the old church, detail

10. Ivan Hreljić: Stara crkva Sv. Jeronima u selu Široke - kustodija (foto: E. Hilje)

Ivan Hreljić: Old Church of St. Jerome in the village of Široke - tabernacle niche

poslovi procjene kvalitete radova, korištenja broda ili tek to da se jedni drugima pojavljuju u ulozi svjedoka pri realizaciji različitih poslova, takvi dokumentirani kontakti otkrivaju čvrstu međusobnu povezanost unutar razvijene zajednice šibenskih majstora kamenarske struke. Iako ne raspolažemo podatkom o Ivanovu školovanju, činjenica da se u početku njegove djelatnosti uz njega u nekoliko navrata pojavljuje Lorenzo Pincino upućuje na mogućnost da je upravo kod njega Hreljić naučio zanat i tako ušao u krug majstora uključenih u radove na gradnji šibenske katedrale i bliskih Jurju Dalmatincu. Već sam popis imena koja se pojavljuju u dokumentima vezanim uz Ivana Hreljića (Juraj Dalmatinac, Lorenzo Pincino, Vukašin Marković, Ivo Stjepanov Franulović, Disman Banjvarić, Ivan Obertić, Juraj Radeljić, Matej Radeljić, Andrija Butčić, Ivan Pribislavljić, Matko Stoislavljić, Martin Krešulov iz Korčule, Blaž Dianišević, Antun Oštričić, Radmil Ratković, Grgur i Petar Pripković, Radoslav Dragčić, Grgur Hromčić, Pavao Pripković Spauleta, Martin Pavlinović, Petar Berčić)⁸⁸ praktički predstavlja reprezentativan presjek šibenskih gradi-

teljskih i klesarskih krugova iz vremena kada je u njima vodeću ulogu imao Juraj Dalmatinac.

Na koncu, potrebno je istaknuti da sačuvani arhivski podaci, kao i uvijek, ocrtavaju tek dio života i djelatnosti pa mogu poslužiti samo kao uporište u promišljanjima o cjelokupnom radnom angažmanu Ivana Hreljića. Trebalo bi pretpostaviti da je kao aktivan i cijenjen graditelj najveći dio svoje djelatnosti koncentrirao na sam Šibenik, možda na poslove gradnje stambenih zgrada. Međutim, takvi poslovi, manjeg obujma i vezani uz privatne naručitelje, često su se realizirali na osnovi usmenih dogovora ili privatnih cedulja,⁸⁹ pa nisu nužno morali ostaviti trag u arhivskoj građi.

U svakom slučaju, arhivske vijesti o Ivanu Hreljiću, kao tipičnom predstavniku one grupe graditelja koji su izrasli iz razvijenih zanatskih porodičnih kamenarskih radionica, omogućuju nešto jasniji uvid i u onaj dio kamenarske djelatnosti koja je stajala u temeljima graditeljskog preporoda Šibenika tijekom petnaestog stoljeća. Upravo su Hreljić i ljudi poput njega pružili Jurju Dalmatincu mogućnost učinkovita izvršavanja pojedinih zadataka i realizaciju određenih ideja, ali i onaj za njega tako karakterističan poduzetnički pristup, u kojem je majstore koji su ušli u njegov krug koristio na onaj način i u onolikom obujmu koliko su se mogli uklopiti u njegove zamisli i projekte.

Prilozi

1.

1449., 19. XII. – U Šibeniku. Juraj Dalmatinac ugovara s Ivanom Hreljićem i Vukašinom Markovićem rad na paškim zidinama te im za suradnika daje Iva Stjepanova Franulovića. Dokument poništen 5. II. 1451. (oštećeno)

Conuentio inter magistrum G(eorgium) lapicidam ex vna parte et cetera.

Millesimo CCCCXLVIII, indictione XII et die XVIII mensis suprascripti. Actum ubi supra. Coram ser Michaelae quondam Cuitani examinatore comunis, presentibus ser Florio filio ser Iohannis Tobolouich et Luca filio Radasini Hus (?) de Sibenico testibus uocatis et rogatis. Ibiqum cum hoc sit quod (quedam – prekrizeno) magister Georgius quondam Mathei lapicida habitator Sibenici et protomagister fabrice ecclesie Sancti Iacobi de Sibenico se obligauerit comunitati ciuitatis Pagi facere et fabricare quoddam ediffitium in ciuitate noua Pagi silicet quemdam murum comunis et quamdam turim et cetera, prout dicebat apparere publico instrumento facto in dicta ciuitate ... (početak nove stranice oštećen) ipsi magister ... et ... fiendo et effodere terram ubi principaliter ... dicti ediffitii. Et insuper promisit sibi dare pro (quolibet passu) muri siue ediffitii predicti ducatos quinque (auri – prekrizeno) cum dimidio auri prout continentur in eodem instrumento, quam conuentionem instrumentum dicebat se vidisse et etiam locum ubi fabricabitur dictum ediffitium. Nunc vero dictus magister Georgius ex vna parte et Iohannes Hrellich lapicida de Sibenico et Vuchasinus Marcouich murarius de Sibenico ex alia parte interconuenerunt hoc modo videlicet

quod dicti Iohannes et Vucasinus debeant et teneantur et sic promisserunt facere et construere dictum totum ediffitium muri et turis, prout idem magister Georgius tenetur vigore predictae conuentionis, et cum illis pacti, conuentionibus et obligationibus in suprascripto instrumento expressis et contentis. Idem uero magister Georgius debeat et teneatur et sic promisit dare ipsis Iohanni et Vucasino in tertium eorum sotium et laboratorem Iohannem filium Stephani Franulof de Sibenico lapicidam, quem predicti Iohannes et Vucasinus voluntarie in eorum sotium asumperunt. Promittens idem magister Georgius facere et soluere tertiam partem omnium et singularum expensarum fiendarum circa predictum ediffitium. Dicti uero Iohannes Hrellich et Vucasinus promiserunt facere (dua – prekrizeno) reliquas duas partes dictarum expensarum. Insuper dictus magister Georgius promisit et se obligauit facere dare ipsis Iohanni et Vucasino et eorum soto supradictam calcem et harenam et facere effodere fundamenta ipsius ediffitii prout dicta comunitas tenetur et obligata est dicto magistro Georgio. Cum hoc pacto quod dictus magister Georgius primo et ante omnia pro eius auantagio debeat habere ex pretio suprascripto dicti ediffitii ibidem fiendi pro quolibet passo ipsius ediffitii (du – prekrizeno) medietatem vnius ducati, deinde residuum predicti pretii diuidatur in tres partes, quarum vna sit dicto magistro Georgio et due sint dictorum Iohannis Hrellich et Vucasini equaliter inter eos diuidende. Item pactum extitit inter dictas partes quod dictus Iohannes Hrellich et Vucasinus non possint conuenire aliquomodo de aliquo laborerio siue ediffitio in dicta ciuitate Pagi quod

laborerium siue ediffitium esset pro comunitate predicta. Et hoc non possint facere sine licentia ipsius magistri Georgii. Si uero fabricauerint aliquod ediffitium prout dictum est sine eius licentia tunc teneantur et sic promisserunt dare ipsi magistro Georgio pro quolibet passo muri quem ibidem fabricauerint ut supra medietatem vnus ducati auri. Item econuerso si dictus magister Georgius conuen... (početak nove stranice oštećen) ... quod labor... ... admonere predictos Iohannem ... ipsum laborerium ... autem debeat eum ... predictis Iohanni et Vucasino qui teneantur ... Georgio medietatem vnus ducati pro quolibet passo m(uri quem fecissent) ibidem dicti Iohannes et Vucasinus. Et hoc teneatur facere ipse magister Georgius dum tamen dicti Iohannes [et] Vucasinus poterint complere et construere tale laborerium in termino in quo ipse magister Georgius conuenerit cum dicta comunitate de tali laborerio. Item extitit pactum inter predictas partes quod dicti Iohannes et Vucasinus debeant et sic promisserunt insimul cum dicto Iohanne Franulof circumdare muro quemdam locum dicti magistri Georgii positum ibidem in Pago, qui murus debeat esse altus tria brachia, et hoc omnibus et singulis expensis dicti magistri Georgii, ipsi autem Iohannes et Vucasinus facturam tantum adhibere debeant. Que omnia et singula suprascripta ambe suprascripte partes sibi ad invicem promisserunt perpetuo firma et rata habere, tenere, attendere et obseruare et non contrafacere, dicere uel venire per se nec per alium aliqua ratione uel causa de iure uel de facto, sub pena quarti pluris suprascripti pretii, et sub obligatione omnium (suo – prekriženo) bonorum utriusque partis presentium et futurorum, cum refectione damnorum omnium et expensarum ac interesse littis et extra, et pena soluta uel non tamen rata maneant omnia et singula suprascripta.

(autograf:) *Ego Michael quondam Cuitani examinador comunis me subscripsi.*

(in margine:) *Publicatum pro magistro Georgio infrascripto.*

(in margine:) *1451, indictione 14a, die 6 mensis februarii. Magnificus dominus Christophorus Marcello comes Sibenici cum eius curia, videlicet ser Simone Gliubich, ser Thoma Mirsich et ser Michaelae Simeonich, absente ser Iohannes Mlednich quarto iudice maioris curie, precepit mihi Karoto cancelario Sibenici quod per eorum terminatione ad petitionem magistri Iohannis Crelich et Vocassini Marcouich, cum magister Georgius prothomagister non possit attendere promissioni illis facte per ultrascriptum instrumentum, cassare et annullare deberem ipsum instrumentum, quare de eorum mandato ipsum instrumentum depenauit et annullarii in omnibus et per omnia. Ego Karotus Vitalis cancelario comunis Sibenici scripsi.*

(in margine:) *Examinador ser Michael quondam Cuitani.*

(DAZd, ŠNA, Kut. 13, 14, Rafael Ferro, F 13/8c, fol. 187'-188') (D. Frey – V. Molè, *Der Dom von Sebenico und sein Baumeister Giorgio Orsini, Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der k. k. Zentral-Kommission für Denkmalpflege*, Bd. VII, Heft I-IV, Wien, 1913., nr. 75. – s pogrešnim datumom 24. XII.)

2.

1455., 25. II. – U Šibeniku. Klesar Ivan Hreljić, u svoje ime i u ime svog brata Luke i klesar Disman Banjvarić, obvezuju se zastupnicima samostana Sv. Spasa isporučiti količinu klesanog kamena s otoka Site, Žuta ili Kamenara dovoljnu za trideset hvati zida, za cijenu od pet libara po hvatu.

Die suprascripto.

(in margine:) *Conuentio monasterii Sancti Saluatoris cum magistro Iohanne Hrellich et magistro Dismano Banuaguarich.*

Actum in camera comunis Sibenici, presentibus ser Daudid Doymi quondam ser Iacobi Nicolini et ser Petro Raceuich testibus. Ibiq̄ue magister Iohannes Hrellich suo nomine et nomine Luce fratris sui pro quo ipse promisit de rato, et magister Dismanus Banguarich lapicide de Sibenico se obligauerunt ser Iohanni Mlednich et ser Marco Iohannis tamquam procuratoribus monasterii Sancti Saluatoris de Sibenico tantam quantitatem bonorum lapidum magnorum et smaratorum quanta sit sufficiens ad fabricam passus triginta muri ad mensuram Sibenici uel plus aut minus prout ipsi monasterio opus fuerit, et hoc aut in insula Siede aut in insula Sotcho aut in insula Camenierich, et hoc usque ad festum Sancte Trinitatis proxime futurum. Et dicti procuratores promiserunt dare predictis lapicidis libras quinque paruorum pro lapidibus cuiuslibet passus subito receptis dictis lapidibus, pro qua parte eius mercedis dicti lapicide renuntiantes exceptioni non numerate pecunie fuerunt contenti et confessi se habuisse et recepisse a dictis procuratoribus libras quadraginta paruorum. Promitentes dictis nominibus omnia et singula suprascripta firma et rata habere et obseruare, sub pena quarti pluris eis in quo fuerit contrafactum suprascriptis tamen firmis manentibus cum refectione damnorum, interesse et expensarum litis et extra.

(DAZd, ŠNA, Kut. 16/IV, Karotus Vitalis, F 15/IIa, fol. 38-38')

3.

1458., 10. VI. – U Šibeniku. Braća Ivan i Luka Hreljić obvezuju se svećeniku Martinu da će načiniti šest pilastara s vanjske strane crkve Sv. Ivana u Uzdolju, ožbukati crkvu izvana i iznutra, pokriti je pločama i zatvoriti neka stara vrata. Marangon Ivan Obertić svjedoči. Dokument je poništen 27. X. 1458.

Die 10 mensis iunii.

(in margine:) *Conuentio presbiteri Martini Ostoych et magistri Iohannis ac Luce Hrellich.*

Actum Sibenici in cancellaria comunis, presentibus ser Stephano Draganich examinatore, ser Iacobo Tauilich et magistro Iohanne Obertich marangono de Sibenico testibus. Ibi que presbiter Martinus Ostoych plebanus Vsdolgie ex Ia parte et magister Iohannes ac magister Lucas Hrellich fratres lapicide de Sibenico ex altera parte taliter conuenerunt videlicet quod dicti fratres se obligauerunt fabricare sex pillastros a parte exteriori muri ecclesie Sancti Iohannis de Vsdolgie de Petrouopoglie, que pillastra esse debeant latitudinis pedum trium et tante altitudinis quante est murus dicte ecclesie et imbuere ipsam ecclesiam intus et extra, ipsamquam coperire planchis, et obturare aliquas eius portas ueteres, et cauare dictas planchas cum manualibus quod sibi dabuntur ab ipso presbitero Martino ad sufficientem pro neccessitate talis operis, ac smarare lapides quod sibi dabuntur et cauabuntur pro dictos manuales. Et hoc usque menses duos proxime futuros. Et dictus presbiter Martinus similiter promisit se daturum predictis fratribus manuales quinque qui cauabunt dictos lapides et adiuuabunt cauare suprascriptas planchas, et omnia facere adiuuabunt (?) que neccessaria fuerint dicto operi, et portabunt omnia neccessaria ad locum ubi fiet dictum opus, similiter dare ibidem prout sit dictis fratribus quecumque fuerint neccessaria ad fabricam talis operis, exceptis expensis oris ipsorum duorum fratrum. Et pro eorum mercede dare ipsis ducatos quindecim auri, pro parte cuius mercedis dicti fratres renuntiantes exceptioni non habite pecunie contenti fuerunt et confessi se habuisse et recepisse a suprascripto presbitero Martino ducatos septem. Reliquos uero ducatos octo idem presbiter Martinus obtulit se dimissurum apud ser Nicolaum Draganich nobilem Sibenici dandos eisdem fratribus quando peractum fuerit totum dictum opus. Promittentes inuicem omnia et singula suprascripta firma et rata habere, tenere, attendere et obseruare, sub pena quarti pluris dicte pecunie quantitatis, qua pena soluta uel non firma tamen et rata maneant omnia et singula suprascripta, cum refectione damnorum, expensarum et interesse, qua pena soluta uel non firma tamen et rata maneant omnia et singula suprascripta.

Die 27 mensis octobris 1458, indictione Va. Actum Sibenici in cancellaria comunis, presentibus ser Simone Gliubich examinatore, ser Michaelae Michoicich et ser Georgio Camenarich ciuibus Sibenici testibus. Antescriptus presbiter Martinus confessus fuit antescriptum opus perfectum fuisse a suprascriptis magistro Iohanne et fratre suo. Et dictus magister Iohannes suo nomine et nomine dicti magistri Luce fratri sui confessus fuit se habuisse

suprascriptos ducatos octo que fuerint depositati apud ser Nicolaum Draganich pro residuo sue mercedis. Insuper dictus magister Iohannes nomine suo et nomine dicti magistri Luce pro quo promisit de tuto (?) se obtulit et promisit omnibus suis expensis coperire siue mandare dictam ecclesiam si aqua transcendet eius cohuperturam usque vnum annum proxime futurum. Promittentes inuicem omnia suprascripta firma habere et obseruare sub pena quarti pluris dictorum octo ducatorum, suprascriptis tamen firmis manentibus volentes pro antescripto conuentu cancellari et cetera.

(Arhiv HAZU, IV b 42, Acta Sibenicensia s. XV, Karotus Vitale, fol. 71)

(S. Gunjača, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, III, Zagreb, 1975., 141)

(M. Hrg – J. Kolanović, *Nova građa o Jurju Dalmatincu*, *Arhivski vjesnik*, XVII-XVIII, Zagreb, 1974-75., 12)

4.

1459., 13. I. – U Šibeniku. Braća Ivan i Luka Hreljić obvezuju se Petru Bačeliću i Martinu Radivoeviću iz sela Široke sazdati crkvu posvećenu Sv. Jeronimu, po ugledu na crkvu Sv. Mihovila u selu Mitlu.

Die XIII ianuarii 1459, indictione VIIa.

(in margine:) *Conuentio villicorum ville Siroche cum magistro Iohanne Crelich.*

Actum Sibenici in statione mei notarii infrascripti, presentibus ser Daudid Doymi examinatore comunis, ser Georgio Radigostich et magistro Andrea Miser barberio de Sibenico testibus, habitis vocatis et rogatis.

Ibi que Petrus Bacilich et Martinus Radiuoeuich de villa Siroche districtus Sibenici nominibus suis propriis ac nomine et vice aliorum villicorum dicte ville pro quibus de rati habitione promiserunt ex vna parte et magister Iohannes Crelich cum eius fratre Luca ex parte altera ad talem conuentionem peruenerunt hoc modo videlicet: dictus magister Iohannes cum eius fratre obligauerunt se facturos vnam ecclesiam in dicta villa vbi eis ostensum fuerit nomine Sancti Hyeronimi, que ecclesia esse debeat longitudinem et latitudinem prout est ecclesia Sancti Michaelis de villa Mitlo, et murus illius esse debeat latus duos pedes, quam ecclesiam predicti promiserunt omnibus eorum expensis. In qua ecclesia teneantur facere archum cum sua pededa lapidis albi, vnam fenestram ubi stabit corpus Christi et oleum sanctum aut alia sacra et cetera etiam lapidis albi et vnum lapidem concuum vbi ponitur aut stabit aqua aspersionis lapidis albi (et vnam fenestrellam – prekrizeno), qua pilla esse debeat prout est illa que est in ecclesia Sancti Michaelis de Mitlo. Item facere debeant et teneantur vnam portam lapidis albi et vnam fenestrellam etiam lapidis albi supra portam tondam aut in cruce. Item teneantur fac(ere)

uoltum super tota ecclesia et facere capitellum prout est illud pre(dicte) ecclesie Sancti Michaelis, et in dicta ecclesia facere altare magnum videlicet pedem altaris solum modo et coperire dictam ecclesiam planchis et facere campanile prout est illud antedictae ecclesie Sancti Michaelis et facere cartam per totum, videlicet ab intus et extra dictam ecclesiam. Quod hedifitium esse debeat bonum et sufficientum ad mandamentum cuiuslibet boni magistri. Quod laborerium dicti magistri promiserunt et debeant perficere et complere per totum mensem septembris proxime futurum, saluo planchis (con – prekriženo) coperire non teneantur pro presenti nisi abmodo per totum mensem aprilis de 1460. Et quod teneantur omnibus eorum expensis facere pontos, et preparare lignamina pro uolto ipsius ecclesie. Et dicti villici teneantur dare dictis magistris calcinam ibidem ad locum, et ibidem ad locum dare pro volto fiendo tuffos VIIc videlicet 700. Item dicti villici teneantur dare ibidem ad locum dictis magistris plancas pro coperta dicte ecclesie. Item dicti teneantur dare dictis magistris aquam ibidem pro impastando calcinam. Item dare teneantur dictis magistris omnes dicti villici conducere omnes lapides quos dicti magistri ex petrara excerpabunt et ponere ibidem ad locum. Et dicti villici conducere teneantur omnia lignamina necessaria que dicti magistri conducent ad portum Rogosnice uel caput ceste ad locum ipsius ecclesie ac etiam omnia ferramenta, et res ipsorum magistrorum conducere et post complementum dicti laborerii conducere siue ponere dictas suas res ad marinam locorum predictorum. Et quod dicti villici non sint obligati aliquod dare dictis magistris nec etiam nulli alie augarie nisi uti superius continetur. Qui villici promiserunt se daturos dictis magistris pro eorum labore et mercede libras ducentas denariorum paruorum hoc modo videlicet: libras quinquaginta ad festum Ascensionis Domini Nostri Iesu Christi proxime futurum, libras quinquaginta abmodo per totum mensem iunii proxime futurum. Et residuum quod est libras centum per totum mensem septembris abmodo proxime futurum. Item quod dicti magistri non teneantur facere baptisterium in dicta ecclesia prout est in ecclesia Sancti Michaelis. Et ser Dominicus quondam ser Laurencii fideiussit pro suprascriptis villicis et facere dictis magistris solutionem in illis terminis prout superius notatum est. Que omnia et singula suprascripta dicte partes vicisim solemnibus stipulatis hinc inde interuenientes promiserunt attendere et obseruare sub pena quarti pluris et sub obligatione omnium suorum bonorum presentium et futurorum. Et refectione omnium damnorum et expensarum ac interesse litis et extra. Et pena soluta uel non tamen suprascriptis firmis manentibus.

(DAZd, ŠNA, Kut. 18/I, Cristoforo q. Andree, F c, fol. 3-3')
(K. Stošić, *Sela Šibenskoga kotara*, Šibenik, 1941., 260. – s pogrešnim datumom 13. VI.)

5.

1462., 3. III. – U Šibeniku. Klesar Ivan Hreljić obvezuje se gvardijanu samostana Sv. Marije u Vranduku da će ići s njim u Bosnu i ondje raditi za crkvu i samostan tri mjeseca.

(in margine:) *Conuentio laborationis magistri Iohannis Hrelits.*

Die proximo suprascripto. Actum Sibenici in apoteca ser Iacobi quondam Nicolai, coram eodem ser Iacobo examinatore comunis, presentibus ser Gregorio Chermits et Martino Gernarits et aliis testibus ad hec uocatis et rogatis. Ibi que magister Iohannes Hrelits lapicida de Sibenico conuenit ac promisit laborare et facere artem lapicidarie domino fratri Stephano ordinis minoris de obseruantia, guardiano ecclesie Sancte Marie de castro Vranduch de Bosna in Brodi, presenti et pro dicta ecclesia et suo monasterio stipulanti et conducenti, usque tres menses proxime futuros cras eundo cum ipso guardiano que menses intelligantur esse quolibet dierum triginta duorum quibus laboratur silicet in quibus potuerit laborari, sed alii dies festi et in quibus propter tempus non potuerit laborari non computentur seu connumerantur in dictis mensibus. Item a die quo ierit ipse magister Iohannes Sibenicho sursum ad Bosnam debeant sibi connumerari dies itinerarii in computum dictionum mensium exceptis diebus festiuis tantum. Similiter quando uoluerit reuerti de dicto loco de Bosna Sibenichum die sui itinerarii exceptis festiuis ut supra connumerentur in computum dictionum mensium et cetera. Qui magister Iohannes habere debeat a dicto monasterio seu a dicto domino guardiano ducatos quinque auri cum dimidio ducati pro singulo mense et expensas comestionis seu victus. Et ibidem presens ser Dominicus Didomerouits confessus fuit se habere in depositum a dicto domino guardiano tresdecim ducatos auri pro cautella et securitate ipsius magistri Iohannis sibi obligatos et semper dandos aut cui commiserit completo suo tempore et cetera, de quibus ducatis XIII ipse magister Iohannes ibidem manualiter habuit a dicto ser Dominico ducatos sex auri et in auro. Item casu quo ipse magister Iohannes fuert infirmus aut decederet ante quam compleuerit suum tempus deputatum, teneatur restituere mercedem acceptam seu accipiendam dicto monasterio non complete ipso magistro suum tempus et cetera. Que omnia ac singula suprascripta dicte partes per se et suos heredes ac successores ad inuicem solemniter promiserunt firma et rata habere, tenere, attendere et obseruare, sub pena quarti et refectione omnium damnorum et expensarum interesse quod que (?) vna pars occasione alterius contra predicta uenientis habuerit uel sustinuerit in iudicio seu extra et pena soluta uel non rata sint suprascripta.

(DAZd, ŠNA, Kut. 17/I, 17/II, 17/III, Elia Banuarich, F 13/b, fol. 23'-24)

(V. Molè, Urkunden und Regesten zur Geschichte der dalmatinischen Kunst aus dem Notariatsarchiv von Sebenico, *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der k. k. Zentral-Kommission für Denkmalpflege*, Bd. VI, Wien, 1912., nr. 27.)

6.

1469., 23. X. – U Šibeniku. Klesar Ivan Hreljić obvezuje se da će do kolovoza iduće godine isporučiti preostali kamen za gradnju crkve Sv. Marije u Fermu, kao što se već ranije bio obvezao. Klesar Radmil pok. Ratka jamči.

Die antescipto.

(in margine:) *Conuentio ser Petri de Firmo cum magistro Iohanne Hreglich.*

Actum Sibenici in cancellaria comunis, presentibus ser Georgio Lignicich examinatore, Luca Antonii et Marco Radofcich de Sibenico testibus rogatis. Ibique cum magister Iohannes Hreglich lapicida de Sibenico esset obligatus conducere ad portum ciuitatis Firmi certam quantitatem lapidum alborum pro fabrica templi Sancte Marie de Nuntiata (!) vti conuenisse confitebatur cum ser Georgio de Vagni de Firmo conuenientis nomine dicte sue comunitatis et vti constat computo manu dicti ser Georgii quare non conduxerat omnes dictos lapides in terminum sue conuentionis, ser Petrus Iacobi Nicolai ciuis Firmanus nomine sue comunitatis Firmi pro qua promisit de rato ex la parte et dictus magister Iohannes ex altera de integro ita

conuenerunt videlicet quod dictus ser Petrus assecurauit et promisit conserure indemnum dictum magistrum Iohannem ab omni damno, expensis et interesse ad que in futuris compelleretur a dicta sua comunitate uel ab aliquo alio nomine dicte comunitatis, et ipse magister Iohannes econuerso promisit et se obligauit conducturum ad dictum portum Firmi usque totum mensem augusti proxime futurum totam illam quantitatem lapidum alborum quos restat portare et conducere secundum preallegatam conuentionem quam fecerat cum dicto ser Georgio. Et pro talibus seruandis per dictum magistrum Iohannem ipsius partibus magister Ratmillus quondam Ratci lapicida et habitator Sibenici pro ipso magistro Iohanne se constituit fideiussorem dicto ser Petro ut supra stipulanti, et uoluerunt tum dictus principalis (?) contra dictum fideiussorem si non seruauerint que dicta sunt (?) conuentum posse in quocunque loco aliqua lege aut consuetudine non obstante inuicem, promittentes (?) omnia et singula firma et rata habere et obseruare, sub pena librarum (?) centum paruorum suprascriptis tamen firmis manentibus, sub obligatione omnium suorum bonorum presentium et futurorum.

(DAZd, ŠNA, Kut. 16/V, Karotus Vitale, F15/IIIg3, fol. 122')

(C. Fisković, Nekoliko naših majstora i spomenika u Ankonitanskim Markama, *Zbornik za likovne umetnosti*, 15, Novi Sad, 1979., 319)

Bilješke

- ¹ Igor Fisković navodi gotovo dvije stotine imena majstora i njihovih pomoćnika (IGOR FISKOVIĆ, Neki vidovi umjetničkog djelovanja Jurja Dalmatinca u Šibeniku i Splitu, *Radovi Zavoda JAZU u Zadru*, 27-28, Zadar, 1981.).
- ² Opširnije o Ivanu Pribislavljiću vidi u: VOJESLAV MOLÈ, Urkunden und Regesten zur Geschichte der dalmatinischen Kunst aus dem Notariatsarchiv von Sebenico, *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der k. k. Zentral-Kommission für Denkmalpflege*, Bd. VI, Wien, 1912., 148; DAGOBERT FREY – VOJESLAV MOLÈ, Der Dom von Sebenico und sein Baumeister Giorgio Orsini, *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der k. k. Zentral-Kommission für Denkmalpflege*, Bd. VII, Heft I-IV, Wien, 1913., 24, 29, 34, 97, 134, 137, 139-140, 155, 156-157, 158; ALESSANDRO DUDAN, *La Dalmazia nell'Arte Italiana - Venti Secoli di Civiltà, Volume II: Dal 1450 ai Nostri Giorni*, Milano, 1922., 229, 242, 260, 263, 264, 311, 325-326; PETAR KOLENDIĆ, Stube na crkvi Sv. Ivana u Šibeniku, *Starinar SANU*, III/1, Beograd, 1923., 66-68, 72, 73, 77, 80-91, 94; KRSTO STOŠIĆ, *Galerija uglednih Šibenčana*, Šibenik, 1936., 70; CVITO FISKOVIĆ, Bilješke o paškim spomenicima, *Ljetopis JAZU*, 57, Zagreb, 1953., 60, 62; CVITO FISKOVIĆ, *Juraj Dalmatinac*, Zagreb, 1963., 24, 31; MIROSLAV MONTANI, *Juraj Dalmatinac i njegov krug*, Zagreb, 1967., 26-29, 46-47; IGOR FISKOVIĆ (bilj. 1), 118, 122, 127, 128, 133, 155, 163, 165, 171, 172-173; IGOR FISKOVIĆ, Utjecaji i odrazi Jurja Dalmatinca u Šibeniku, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 3-6, Zagreb, 1979-82., 117-118, 121-122, 127-130; RADOVAN IVANČEVIĆ, Reinterpretacija Zborne crkve u Pagu, *Peristil*, 25, Zagreb, 1982., 72-74, 78; IGOR FISKOVIĆ, Juraj Dalmatinac u Anconi, *Peristil*, 27-28, Zagreb, 1984.-85., 95, 103, 106, 110-112; IGOR FISKOVIĆ, Renesansno kiparstvo, u: *Tisuću godina hrvatskog kiparstva* (ur. Igor Fisković), Zagreb, 1997., 173; EMIL HILJE, *Spomenici srednjovjekovnoga graditeljstva na Pagu*, Zadar, 1999., 109-114; MILAN PELC, *Povijest umjetnosti u Hrvatskoj - Renesansa*, Zagreb, 2007., 97-98, 235, 333, 339-340; DIJANA VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, Gotika, u: *Hrvatska umjetnost - Povijest i spomenici* (ur. Milan Pelc), Zagreb, 2010., 140.
- ³ Za razliku od Ivana Pribislavljića, čija su djela prepoznata i valorizirana, djelatnost i opus Petra Berčića tek se počinje jasnije razaznavati, no znatna količina dokumenata koji ocrtavaju njegov životni put i djelatnost još nije publicirana. Opširnije o Berčiću vidi u: IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, Sv. I, Zagreb, 1858., 28; VOJESLAV MOLÈ (bilj. 2), 151, 153; DAGOBERT FREY – VOJESLAV MOLÈ (bilj. 2), 34, 157, 159; ALESSANDRO DUDAN, *La Dalmazia nell'Arte Italiana - Venti Secoli di Civiltà, Volume I: Dalla preistoria all'Anno 1450*, Milano, 1921., 140, 143-144, 181, bilj. 10, 183, bilj. 19, 184, bilj. 22; ALESSANDRO DUDAN (bilj. 2), 262, 263, 317, bilj. 96; GIUSEPPE PRAGA, Documenti intorno ad Andrea Alessi, *Rassegna marchigiana per le arti figurative, le bellezze naturali, la musica*, VIII/I-II, Pesaro, 1929.-30., 5(9), 11(15); PETAR KOLENDIĆ (bilj. 2), 84, 87, 88, 93; KRSTO STOŠIĆ (bilj. 2), 8; CVITO FISKOVIĆ, Andrija Aleši i ostali majstori u Rabu, *Izdanje Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju u Splitu*, 5 - *Albanski umjetnik Andrija Aleši u Splitu i Rabu*, Split, 1948., 14; CVITO FISKOVIĆ, Nekoliko dokumenata o našim starim majstorima, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LII, Split, 1950., 196-197, 213-215; CVITO FISKOVIĆ, *Zadarski sredovječni majstori*, Split, 1959., 21, 26, 37, 47-50, 102-103; MIROSLAV MONTANI (bilj. 2), 32, 45, 71-72; PAVUŠA VEŽIĆ, Crkva svete Marije Velike u Zadru, *Diadora*, 8, Zadar, 1975., 124-125, 136-138; IVO PETRICIOLI, Juraj Dalmatinac u Zadar, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 3-6, Zagreb, 1979.-82., 189; IGOR FISKOVIĆ (bilj. 1), 128, 154, 155, 164, 169, 170, 171-172; IGOR FISKOVIĆ (bilj. 2; 1979.-82.), 130; TOMISLAV RAUKAR – IVO PETRICIOLI – FRANJO ŠVELEC – ŠIME PERIČIĆ, *Zadar pod mletačkom upravom*, Zadar, 1987., 147; EMIL HILJE, Marko Andrijić u Pagu, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 28, Split, 1989., 115; IGOR FISKOVIĆ (bilj. 2; 1997.), 173; EMIL HILJE (bilj. 2), 100-101; MILAN PELC (bilj. 2), 203, 222, 339; EMIL HILJE – NIKOLA JAKŠIĆ, *Umjetnička baština zadarske nadbiskupije - Kiparstvo, I*, Zadar, 2008., 253-256; MILAN PELC, *Renesansa*, u: *Hrvatska umjetnost - Povijest i spomenici* (ur. Milan Pelc), Zagreb, 2010., 218.
- ⁴ Na množinu nepoznatih i nekorištenih podataka o majstorima iz kruga Jurja Dalmatinca upozorio sam u izlaganju na *Danima Cvita Fiskovića* u Hvaru 15. listopada 2011. godine.
- ⁵ VOJESLAV MOLÈ (bilj. 2), 153-154; DAGOBERT FREY – VOJESLAV MOLÈ (bilj. 2), 148, nr. 75.; PETAR KOLENDIĆ (bilj. 2), 80; KRSTO STOŠIĆ, *Sela šibenskoga kotara*, Šibenik, 1941., 260; CVITO FISKOVIĆ (bilj. 2; 1953.), 62; CVITO FISKOVIĆ, Dubrovački i primorski graditelji XIII-XVI stoljeća u Srbiji, Bosni i Hercegovini, *Peristil*, 5, Zagreb, 1962., 40; CVITO FISKOVIĆ, Dalmatinski majstori u srednjovjekovnoj Bosni i Hercegovini, *Radovi sa simpozijuma „Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura“*, Zenica, 1973., 158; METOD HRG – JOSIP KOLANOVIĆ, Nova građa o Jurju Dalmatincu, *Arhivski vjesnik*, XVII-XVIII, Zagreb, 1974.-75., 12; CVITO FISKOVIĆ, Nekoliko naših majstora i spomenika u Ankonitanskim Markama, *Zbornik za likovne umjetnosti*, 15, Novi Sad, 1979., 318-319; PAVAO ANDELIĆ, Umjetnički krug Jurja Dalmatinca i Bosna, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 3-6, Zagreb, 1979.-82., 206.
- ⁶ Kada su prije stotinu godina Dagobert Frey i Vojoslav Molè objavili dokument vezan uz gradnju paških zidina (DAGOBERT FREY – VOJESLAV MOLÈ (bilj. 2), 148, nr. 75.), Ivanovo su ime dosljedno transkribirali kao „Strelch“. Međutim, u originalnom dokumentu nedvojbeno piše „Hrelch“, a tek pri poništavanju ugovora 1451. godine bilježnik Karotus Vitale piše majstorovo prezime „Crelch“ (vidi prilog br. 1). Navodeći ovaj dokument, Cvito Fisković još je 1953. godine jasno utvrdio da je u pitanju Ivan Hreljić (CVITO FISKOVIĆ (bilj. 2; 1953.), 62). Ipak, unatoč tomu, Miroslav Montani, oslanjajući se na Freya i Molèa, ponovno majstora navodi s prezimenom Strelčić (MIROSLAV MONTANI, O radovima Jurja Dalmatinca i njegova kruga, *Ljetopis JAZU*, 70, Zagreb, 1965., 457; MIROSLAV MONTANI (bilj. 2), Zagreb, 1967., 44). Ana Deanović pak, oslanjajući se na Cvitu Fiskovića, majstora navodi kao Ivana Hreljića (ANA DEANOVIĆ, Juraj Matejev Dalmatinac graditelj utvrda, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 3-6, Zagreb, 1979.-82., 106, bilj.

37). Na koncu su različita transkribiranja majstorova prezimena dovela i do umnožavanja ličnosti, tako da se u znanstvenoj literaturi kao zasebni djelatnici spominju Ivan Strelić (IGOR FISKOVIĆ (bilj. 1), 170), Ivan Kreljić (Isto, 130.) i Ivan Hreljić (Isto, 157, 160, 161). Ivanov brat Luka navodi se pak s prezimenom Krelić (Isto, 130, 170). Nevenka Božanić Bezić svodi to na dva imena: „Hrelić (i Krelić) Ivan iz Šibenika, 15. st.” i „Strelić Ivan, 15. st.” (NEVENKA BOŽANIĆ BEZIĆ, *Majstori od IX do XIX stoljeća u Dalmaciji*, Split, 1999., 50, 103), a Josip Kolanović kao različite majstore navodi Ivana Hrelića i Ivana Hreljića (JOSIP KOLANOVIĆ, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb, 1995., 332). Te sam zabune pokušao razriješiti u svojoj knjizi o paškom graditeljstvu (EMIL HILJE (bilj. 2), 123, bilj. 373), no svejedno se pogreška s prezimenom provukla i u najnoviju literaturu, čak s varijantom „Streljić” (PREDRAG MARKOVIĆ, *Katedrala Sv. Jakova u Šibeniku, - prvih 105 godina*, Zagreb, 2010., 465). S druge strane, budući da je isto ime imao i sin jednog od Ivanovih nećaka, došlo je do poistovjećivanja majstora koji su nosili isto ime i prezime pa je angažman vezan uz crkvu Sv. Šime u Zadru pripisan starijem majstoru umjesto mlađem (vidi bilj. br. 10).

⁷ U šibenskoj arhivskoj građi iz 15. stoljeća učestalo se pojavljuju podaci o pripadnicima istih obitelji ili porodica koje se bave kamenarskim zanatima. Najčešće su u pitanju braća iste struke, ili sin koji nasljeđuje očev zanat, ali i razgranate djelatnosti čitavih porodica, poput Banjvarića, Goniribića, Radeljića, Pripkovića (Pribkovića) i Hreljića.

⁸ U okviru ovoga rada nije moguće analizirati sve dostupne arhivske vijesti o pojedinim članovima porodice Hreljić pa ćemo se osvrnuti samo na one koje su nužne za razumijevanje okvira Ivanove djelatnosti.

⁹ Ivanov brat Luka prvi se put spominje 7. srpnja 1446. godine, kada ga je njegov brat Grgur Hreljić s otoka Žirja dao na četverogodišnji nauk kod protomajstora klesara Antuna Vlatkovića (Šibenski biskupski arhiv, Sv. 263, Antonio Campolongo, F 2, fol. 137-138). Kasnije se razmjerno često spominje u arhivskoj građi. Premda je u većini dokumenata, naveden kao *lapicida*, dosta često je označen kao *murarius* pa bi se moglo pretpostaviti da je prilikom udruživanja braće Luka bio više orijentiran na gradnju i zidanje, a Ivan na obradu i klesanje kamena. Međutim, treba imati na umu da ukupna Lukina djelatnost nije bila ništa manje razvijena i razgranata od Ivanove – spominje se u stotinjak dokumenata, od čega se pet odnosi na kamenarsku djelatnost. Temeljem oskudnih podataka kojima raspoložemo o dvojici starije braće, Grguru i Jurju (Juranu), može se zaključiti da se nisu bavili kamenarskom djelatnošću, već su ostali na Žirju posvetivši se zemljoposjedu, trgovini i pomorstvu. Peti brat Toma, po svemu sudeći, umro je rano i bez potomaka pa je njegov dio očinske baštine dodijeljen Grguru (26. III. 1434.: Državni arhiv u Zadru – dalje DAZd, Šibenski notarski arhiv – dalje ŠNA, Kut. 8, 9, Bartholomeus Arnulfus, Sv. 7/Ib, fol. 44; 27. XI. 1447.: DAZd, ŠNA, Kut. 11/IV, 11/V, Antonio Campolongo, F 10/III, fol. 236-237; 7. II. 1461.: DAZd, ŠNA, Kut. 16/IV, Karotus Vitale, F 15/III, fol. 16; 7. I. 1473.: DAZd, ŠNA, Kut. 18/II, Cristoforo q. Andree, F e2, fol. 3). Zahvaljujem kolegi Kristijanu Juranu koji me uputio na dio arhivskih podataka o članovima porodice Hreljić.

¹⁰ Iako je njihovo prezime u dokumentima zabilježeno na različite načine, u identifikaciji pojedinih članova porodice zbog lakšeg snalaženja koristit ćemo samo varijantu „Hreljić”. Grgur Lukin Hreljić prvi se put spominje 2. travnja 1468. godine, u oporuci svoje majke Margarite (DAZd, ŠNA, Kut. 18/I, Cristoforo q. Andree, F i, fol. 41’). U većini dokumenata označen je kao *murarius*. Grgur Ivanov Hreljić prvi se put spominje 11. kolovoza 1469. godine kada mu otac, kao iznos dote svoje pokojne žene Rose, predaje neki vinograd na Žirju (DAZd, ŠNA, Kut. 16/V, Karotus Vitale, F15/IIIg3, fol. 97). Sam Grgur nije naveden kao majstor pa ne znamo je li se uopće bavio kamenarskom djelatnosti, a u kasnijim je dokumentima, ondje gdje nije navedeno ime oca, dvojbeno razlikovanje dvojice rođaka istoga imena. Šimun Ivanov Hreljić spominje se, koliko nam je za sada poznato, tek jednom, 8. prosinca 1477. godine, kao stanovnik Paga, gdje se bavio brodogradnjom (DAZd, ŠNA, Kut. 18/III, Cristoforo q. Andree, F III/d, fol. 125’); Luka Juranov Hreljić spominje se 30. lipnja, 4. srpnja i 18. studenog 1477. godine, a naveden je kao *marangonus* (DAZd, ŠNA, Kut. 21/I, Gregorius q. Laurentus, F h, fol. 38, 38’, 68). Budući da mu se poslije djelatnost dijelom isprepliće s djelatnošću njegova strica, zbog istog imena i prezimena ponekad je teško razlučiti na koga se od njih dvojice pojedini dokument odnosi; Antun Grgurov Hreljić bio je obuçar (*cerdon*), a prvi se put spominje 16. prosinca 1448. godine (DAZd, ŠNA, Kut. 11/VI, Antonio Campolongo, F 10/IVa/4, fol. 232); Mihovila Hreljića dao je 4. prosinca 1480. godine njegov otac Luka na osmogodišnji nauk kod poznatog šibenskog kipara i graditelja Petra Berčića (DAZd, ŠNA, K 21/II, Gregorius q. Laurentus, F b, fol. 104’). Budući da je Mihovil tada imao osam godina, može se pretpostaviti da je njegov otac Luka Juranov Hreljić, a ne Luka Hreljin i treba ga razlikovati od drugog Mihovila, kojeg je njegov brat Grgur Hreljić dao 11. travnja 1483. godine na šestogodišnji nauk kod Andrije Alešija, a koji je tada imao trinaest godina (DAZd, Stari splitski arhiv, Kut. 19, Sv. 36/4, fol. 177-178; GIUSEPPE PRAGA (bilj. 3), 7(11), 24(28), doc. 61). No dvojicu rođaka istoga imena i prezimena, koji pripadaju istoj generaciji i obojica su školovani kod istaknutih pripadnika najužeg kruga Jurja Dalmatinca, iznimno je teško razlučiti u arhivskoj građi pa za sada ne možemo pouzdano utvrditi koji je od njih dvojice bio 22. travnja 1499. godine angažiran u nabavi kamena za gradnju Nove crkve u Šibeniku (DAZd, ŠNA, Kut. 23/II, Martin Campellis, Sv. 26/IIIc, fol. 90’-91; JOSIP ČUZELA, Dvorana bratovštine Santa Maria Valverde i Nova crkva u Šibeniku, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 36, Split, 1996., 99; RADOVAN IVANČEVIĆ, Nova crkva u Šibeniku (1502). Posljednje djelo Nikole Firentinca, *Peristil*, 40, Zagreb, 1997., 70, bilj. 19); Ivan Grgurov Hreljić je, kao i njegov stariji brat Antun, bio obuçar (*cerdon*). Prvi se put spominje kao svjedok 16. veljače 1460. godine (DAZd, ŠNA, Kut. 16/IV, Karotus Vitalis, F 15/IIIh, fol. 30), a 15. ožujka 1473. godine je njegov otac Grgur primio dotu za njegovu ženu Magdalenu (DAZd, ŠNA, Kut. 18/II, Cristoforo q. Andree, F e2, fol. 28); za razliku od njega, Ivan Lukin Hreljić je nastavio obiteljsku tradiciju. On je 25. listopada 1504. godine ugovorio isporuku kamena za gradnju zvonika kapele Sv. Šime u Zadru (DAZd, Zadarski bilježnici, Marcus Antonius de Bassano, B un, F I/2 A, sub die; CVITO FISKOVIĆ, Zadarska renesansna

- crkva Sv. Marije, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 10, Split, 1956., 122-124). Cvito Fisković je taj rad ubrojio u djelatnost njegova strica (CVITO FISKOVIĆ (bilj. 5; 1973.), 158), no on je u to vrijeme bio već odavno mrtav. Tijekom 1514.-15. godine gradio je Ivan Lukin Hreljić kulu u Betini (DAZd, ŠNA, Kut. 23/VII, Martin Campellis de Gaivanis, Sv. 26/VIe, fol. 41'-42'; DAZd, Kut. 30/I, Frane i Donat Tranquillo, Svezak za godine 1514-17., fol. 31'; KRSTO STOŠIĆ (bilj. 5), 221). Zacijelo je u pitanju sin Luke Juranova, a ne Luke Hreljina, dakle pripadnik treće generacije, a ujedno i treći Ivan Hreljić u porodici. Već i ovaj sumarni pregled otkriva svu složenost identifikacije samih osoba, a još i više djelatnosti pojedinih članova porodice Hreljić, u kojoj su se ista imena ponavljala više puta u okviru triju generacija.
- ¹¹ „... presentibus ... et Iohanne Chrelglich de Zuri habitator Sibenici murario ...” (DAZd, ŠNA, Kut. 11/VI, Antonio Campolongo, F 10/IVa/4, fol. 234').
- ¹² „Instrumentum dotis Radice uxoris Iohanni Hrellich. ... presentibus magistro Laurentio Pincino lapicida ... Ibiq̄ue Iohannes Hrellich lapicida de Sibenico ... fuit contentus et confessus se habuisse et recepisse in rebus mobillibus per comunes amicos extimatis libras centum et triginta paruorum a Vlatcho Benedicouich sutore de Sibenico, specialiter dante et soluente pro dote et nomine dotis Radice filie sue et vxoris dicti Iohannis ...” (DAZd, ŠNA, Kut. 13, 14, Rafael Ferro, F 13/8b, fol. 120).
- ¹³ „... Ibiq̄ue Chrelglia Posnanouich de insula Zuri districtus Sibenici Georgium et Iohannem filios suos ibidem presentes genuflexos et hoc humiliter et reuerenter fieri petentes et volentes a se emancipauit et a sacris sui patris eos penitus relaxauit nec non a sua manu et paterne nexibus potestatis penitus exemit et dimisit eosdem ...” (DAZd, ŠNA, Kut. 13, 14, Iohannes Battista Bonmatheus, F 14b, fol. 20).
- ¹⁴ „... presentibus magistro Laurentio Pincino lapicida et Iohanne Hrellich lapicida de Sibenico ...” (DAZd, ŠNA, Kut. 13, 14, Rafael Ferro, F 13/8c, fol. 183'); ovaj dokument je odavno poznat (DAGOBERT FREY – VOJESLAV MOLÈ (bilj. 2), 147, nr. 72.), ali je publiciran u sasvim skromnu izvanku, pri čemu Hreljićeva prisutnost nije spomenuta.
- ¹⁵ Vukašina Jurjeva Markovića primio je Juraj Dalmatinac na sedmogodišnji nauk kao petnaestogodišnjeg dječaka 24. svibnja 1459. godine (DAZd, ŠNA, Kut. 13, 14, Iohannes Battista Bonmatheus, F a, fol. 19) pa je vrlo neobično da on već šest mjeseci kasnije kao samostalan djelatnik sklapa s Jurjem navedeni ugovor.
- ¹⁶ DAZd, ŠNA, Kut. 13, 14, Rafael Ferro, F 13/8c, fol. 188'-189.; DAGOBERT FREY – VOJESLAV MOLÈ (bilj. 2), 148, nr. 76. – s pogrešnim datumom 24. XII.
- ¹⁷ Vidi prilog br. 1; DAGOBERT FREY – VOJESLAV MOLÈ (bilj. 2), 148, nr. 75.; CVITO FISKOVIĆ (bilj. 2; 1953.), 62; MIROSLAV MONTANI (bilj. 6), 457; MIROSLAV MONTANI (bilj. 2), 44; ANA DEANOVIĆ (bilj. 6), 106; EMIL HILJE (bilj. 2), 123; PREDRAG MARKOVIĆ (bilj. 6), 465.
- ¹⁸ „... presentibus magistro Iohanne Hrellich ...” (DAZd, ŠNA, Kut. 13, 14, Rafael Ferro, F 13/8d fol. 60).
- ¹⁹ „... presentibus ... et magistro Iohanne Hrellich lapicida ... Martinus Sostarich de villa Orischie ... uendidit ... magistro Laurentio Pincino de Venetiis habitatori et ciui Sibenici ... suam terram ...” (DAZd, ŠNA, Kut. 15, 16/I, Karotus Vitale, F 15/Ic, fol. 33); „... presentibus ... et magistro Iohanne Hrellich de Sibenico ... Ibiq̄ue magister Laurentius Pincino ... concessit de speciali gratia Marino (!) Sostarich ... terram ...” (Isto, fol. 33').
- ²⁰ Disman (Dišan) Banjvarić spominje se u znanstvenoj literaturi (IGOR FISKOVIĆ (bilj. 1), 127, 156). Međutim, i o njegovu životu i radu postoje brojni neobjavljeni arhivski dokumenti. Radio je u franjevačkom samostanu na Krapnju, u franjevačkom samostanu u Šibeniku, na šibenskim utverdama, javnim i privatnim kućama pa zacijelo zaslužuje da se u doglednoj budućnosti i njegovoj djelatnosti posveti veća pažnja.
- ²¹ Vidi prilog br. 2.
- ²² „... magistro Iohanne Hrellich lapicida ... testibus ...” (DAZd, ŠNA, Kut. 16/III, Karotus Vitalis, F15/Va2, fol. 77).
- ²³ „... presentibus ... et magistro Iohanne Hrellich lapicida ...” (DAZd, ŠNA, Kut. 18/I, Cristoforo q. Andree, F a, fol. 57').
- ²⁴ „... presentibus ... et magistro Iohanne Hrelits ...” (DAZd, ŠNA, Kut. 17/I, 17/II, 17/III, Ilija Banjvarić, F 13/a1, fol. 42); „... presentibus ... magistro Iohanne Hrelits lapicida ...” (Isto, F 13/a2, fol. 51'); „... presentibus ... et magistro Iohanne Hrelits lapicida ...” (Isto, fol. 55).
- ²⁵ „... Ibiq̄ue magister Iohannes Hrelits nomine et vice Dobre filie quondam magistri Stefani Spagnica pelliparii ex vna parte et Martinus quondam Michaelis marinarius ... matrimonium inuicem contraxerunt ...” (DAZd, ŠNA, Kut. 17/I, 17/II, 17/III, Ilija Banjvarić, F 13/a2, fol. 59).
- ²⁶ Ivan Obertić (Ubertić) također se učestalo spominje u šibenskoj arhivskoj građi, ali bez podataka o nekim graditeljskim poslovima.
- ²⁷ Vidi prilog br. 3; METOD HRG – JOSIP KOLANOVIĆ (bilj. 5), 12; STJEPAN GUNJAČA, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji, III*, Zagreb, 1975., 141. U pitanju je srednjovjekovna crkva koja je u literaturi nazvana crkvom Sv. Luke u Uzdolju kod Knina, čije je ostatke još u devetnaestom stoljeću istražio Frano Radić (FRANO RADIĆ, Ruševine crkvice Sv. Luke na Uzdolju kod Knina sa pisanom uspomonom hrvatskoga kneza Mutimira, *Starohrvatska prosvjeta*, I/2, Knin, 1895., 74-78), a dvadesetih godina 20. stoljeća fra Lujo Marun (LUJO MARUN, Ruševine crkve Sv. Luke na Uzdolju kod Knina s pisanom uspomonom hrv. kneza Mutimira – II. Groblje i crkve, *Starohrvatska prosvjeta*, Nova serija, I/3-4, Zagreb-Knin, 1927., 272-315), koji je tom prigodom objavio i tlocrt (Sl. 5.), u kojem starija faza nije razlučena od dogradnje iz 15. stoljeća. Malo je neobično da Stjepan Gunjača, koji je poznao navedeni dokument i znao da se odnosi na navodnu crkvu Sv. Luke, nije intervenirao u smislu ispravljanja spomenutog tlocrta, ali i titulara. Tako se dogodilo da je taj tlocrt poslužio kao osnova za određivanje tipološke pripadnosti građevine (TOMISLAV MARASOVIĆ – VLADIMIR GVOZDANOVIĆ – SENA SEKULIĆ-GVOZDANOVIĆ – ANDRE MOHOROVIČIĆ, *Prilozi istraživanju starohrvatske arhitekture*, Split, 1978., 57), a u takvu je obliku prenesen i u kasnije radove (ŽELJKO RAPANIĆ, *Predromaničko doba u Dalmaciji*, Split, 1987., Tab XXIV, sl. 1; TOMISLAV MARASOVIĆ, *Graditeljstvo starohrvatskog doba u Dalmaciji*, Split, 1994., 70, 73, 105, 166, 180-181). Konačno su tek Vedrana Delonga (VEDRANA

- DELONGA, Natpis župana Ivana iz Uzdolja kod Knina, *Starohrvatska prosvjeta*, III/25, Split, 1998., 8, 11-12) i Ljubomir Gudelj (LJUBOMIR GUDELJ, Ruševine crkve Svetog Ivana u Uzdolju kod Knina, *Starohrvatska prosvjeta*, III/32, Split, 2005., 55, 56-57, 69-71) razriješili sve zabune i jasno ukazali na dijelove crkve koji potječu iz 15. stoljeća.
- ²⁸ „... *Ibique magister Iohannes Hrelch lapicida de Sibenico nomine omnium filiorum eius ... ex una parte ... bonorum quondam Cathe matris dicti Michaelis (Vlatchouich sartore – op.) et Rade uxoris predicti magistri Iohannis ...*” (DAZd, ŠNA, K 16/III, Karotus Vitale, F 15/Va3, fol. 119).
- ²⁹ „*Compromissum inter magistrum Iohannem Hrelits et suum fratrem (magistrum - prekriženo) Lucam lapicidam ... Ibique magister Iohannes Hrelits ex vna parte et magister Lucas lapicida de Sibenico ac frater eiusdem Iohannis parte ex altera de lite et controuersia que inter eos et vertitur occasione diuisionis eorum bonorum fraternalium comunium inter eos et occasione dotium vxorum eorumdem (?) ... compromiserunt in ser Simonem Difnits et ser Georgium Ligniçits ... in arbitros arbitratores amicabile compositores iudices compromisarios ...*” (DAZd, ŠNA, Kut. 17/I, 17/II, 17/III, Ilija Banjvarić, F 13/a2, fol. 89'-90).
- ³⁰ Vidi prilog br. 4; K. STOŠIĆ (bilj. 5), 260.
- ³¹ „... *Ibique ser Simon Gliubich nobilis Sibenici ex Ia parte et magister Iohannes Hrelch lapicida de Sibenico suo nomine et nomine fratrum suorum pro quibus promisit de rato ex altera parte ad talem conuentionem peruenerunt, videlicet quod dictus ser Simon concessit et promisit dicto magistri Iohanni ... quod adherere possit cum suo edificio cuidam muro nouo facto per ipsum ser Simonem in contracta Sancti Grisogoni ... conditione tamen quod dictus magister Iohannes dictis nominibus teneatur ruinare murum ueterem qui est inter idem edificium suum et edificium ipsius ser Simonis contiguum dicto muro nouo quare fabricari fecit predictus ser Simon, et teneatur omnibus suis expensis fabricare et fabricari facere de nouo tantum muri quantum est murus nouus ipsius ser Simonis ...*” (DAZd, ŠNA, Kut. 16/IV, Karotus Vitalis, F 15/IIg, fol. 26'-27).
- ³² Juraj Radeljić često se spominje u šibenskoj arhivskoj građi, kao vrlo aktivan graditelj, a i njegov je brat Matej također bio dosta zaposlen graditelj. Njihov brat Luka bio je graditelj brodova (*marangonus nauigiorum*), a četvrti brat Mihovil ugledan šibenski građanin i poduzetnik (vidi bilj. br. 22). Njihovo se prezime u građi javlja u oblicima koji sugeriraju mogući izgovor Radeljić, ali i Radelić.
- ³³ „... *presentibus ... magistro Iohanne Hrelch lapicida ... Ibique presentis (?) magistri Georgii Radeglich marangoni de Sibenico secundum promisionem factum per ipsum magistrum Georgium ... procuratoribus monasterii Sancti Saluatoris ... circa fabricam dicti monasterii ... die 28 mensis ianuarii proxime preteriti ...*” (Arhiv HAZU, IV b 42. Acta Sibenicensia s. XV, Karotus Vitale, fol. 103); METOD HRG – JOSIP KOLANOVIĆ, Nova građa o Jurju Dalmatincu, *Arhivski vjesnik*, XVII-XVIII, Zagreb, 1974.-75., 12.
- ³⁴ „... *presentibus ... et magistro Iohanne Crelich lapicida ...*” (DAZd, ŠNA, Kut. 18/I, Cristoforo q. Andree, F c, fol. 25').
- ³⁵ „... *presentibus ... magistro Andrea Butcich lapicida ... Ibique Iohannes Hrelch lapicida de Sibenico et Iuan quondam Petri*
- Chilafcich de Slarin ... esse veros debitores ac dare debere ... libras nonaginta paruorum, et hoc pro modis nouem olei ...*” (DAZd, ŠNA, Kut. 18/I, Cristoforo q. Andree, F e, fol. 14').
- ³⁶ DAZd, ŠNA, Kut. 18/I, Cristoforo q. Andree, F e, fol. 78'. Ovaj je ugovor davno objavio Petar Kolendić u svom opsežnom radu posvećenom djelatnosti Ivana Pribislavljića (PETAR KOLENDIĆ (bilj. 2), 66, bilj. 2). Budući da je navedeno stubište sačuvano, reljef s prikazom Sv. Ivana i bratima na nadvratniku vrata poslužio je i kao polazna osnova za identifikaciju likovnih odlika skulptorskih djela Ivana Pribislavljića, temeljem čega su mu pripisani i neki drugi radovi (vidi bilj. br. 2).
- ³⁷ „... *presentibus ... et magistro Iohanne Hrelch murario ...*” (DAZd, ŠNA, Kut. 18/I, Cristoforo q. Andree, F d, fol. 5').
- ³⁸ „... *presentibus ... et magistro Iohanne Chrelch murario ...*” (DAZd, ŠNA, Kut. 18/I, Cristoforo q. Andree, F d, fol. 16').
- ³⁹ „... *Ibique Iohannes Lourinçits piscator de Sibenico fuit contentus et confessus se omni exceptioni renuntians dare debere libras XXIII, soldos tresdecim denariorum paruorum magistro Iohanni Hrelits lapicide de Sibenico pro affectu cuiusdam barce quam tenuit ipse Lourinçits, quas L 23 (ipse - prekriženo) et soldos XIII ipse Iohannes soluere promisit dicto magistro Iohanni Hrelits presenti ... in his duobus terminis ... medietatem usque ad festum Sancti Georgii de mense aprilis proxime futuri et alteram usque ad festum Sancti Stephani de mense augusti proxime futuri ...*” (DAZd, ŠNA, Kut. 17/I, 17/II, 17/III, Elia Banuarich, F 13/b, fol. 23).
- ⁴⁰ Vidi prilog br. 5; VOJESLAV MOLÈ (bilj. 2), 153-154; CVITO FISKOVIĆ (bilj. 5; 1962.), 40; PAVAO ANĐELIĆ, Ruševine srednjovjekovne crkve u Varošišću kod Vranduka, *Radovi sa simpozijuma „Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura”*, Zenica, 1973., 449; CVITO FISKOVIĆ (bilj. 5; 1973.), 158; PAVAO ANĐELIĆ (bilj. 5), 206.
- ⁴¹ „... *Ibique magister Martinus Vericule capsellarius de Sibenico, tanquam exactor seu procurator domini Michaelis Ostricits canonici Sibenicensis cognati sui ut asseruit, fuit contentus et confessus ... se habuisse et recepisse a magistro Iohanne Hrelits lapicida de Sibenico, comissario quondam Stephani Spagniča pelliparii de Sibenico soceri sui, libras viginti denariorum paruorum, et hoc pro legato a dicto quondam Stephano relicto ...*” (DAZd, ŠNA, Kut. 17/I, 17/II, 17/III, Elia Banuarich, F b, fol. 24).
- ⁴² „... *presentibus ... et magistro Iohanne Hreglich lapicida ...*” (DAZd, ŠNA, Kut. 16/V, Karotus Vitale, F 15/IIIc2, fol. 66).
- ⁴³ „... *presentibus ... et magistro Iohanne Hreglich ...*” (DAZd, ŠNA, Kut. 16/V, Karotus Vitale, F 15/IIIc2, fol. 66').
- ⁴⁴ „... *Ibique Michael Tesinouits de Lusci de villa Gradaç de tenutis seu dominio opidi Iesero de Bosna ... fuit contentus et confessus se dare debere et esse uerum ac certum et legitimum debitorem Andree Radofçits nuper famulo magistri Iohannis Hrelits calig (?) lapicide Sibenici libras quinque soldos 4 paruorum et hoc pro resto famulationis facte ipsi Michaeli et Dragutino ac Radioioo fratri et consaguineo ipsius Michaelis et suis confamiliaribus. In rationem eius famulatoris ipse Andreas ibi manualiter recepit a dicto Michaeli soldos viginti paruorum ultra et preter (?) dictas libras quinque soldos 4 paruorum, quas dare et soluere promisit ipsi Andree presenti et stipulanti Sibenici et ubique locorum infra*

- duos annos proxime futuros secundum viatico quo uenerit de Bosna ...*" (DAZd, ŠNA, Kut. 17/I, 17/II, 17/III, Ellia Banuarich, F 13/e, fol. 173').
- ⁴⁵ „... *Ibique Radoslauus Gorobaych marinarius ... dare debere ser Nicolao Draganich ... libras vndecim ... pro quo Radoslauo magister Georgius Radelich marangonus et magister Iohannes Chrelich lapicida ... constituerunt se fideiusores ...*" (DAZd, ŠNA, Kut. 19, F B/I, Antonio de Martinis, fol. 47).
- ⁴⁶ „... *Ibique magister Matheus quondam Iohannis de Črigna marangonus habitator Venetiarum procurator ... Elene sue coniugis et Rosse filie quondam Stefani Spagnica ... uendidit magistro Iohanni Hrelits lapicide ... medietatem vnius vinee ... in Campo inferiori in Pusta bahtha ...*" (DAZd, ŠNA, Kut. 17/I, 17/II, 17/III, Ellia Banuarich, F 13/g, fol. 137).
- ⁴⁷ U pitanju je još jedan majstor iz kruga Jurja Dalmatinca, koji je pod njegovom upravom radio na šibenskoj katedrali, a kasnije zajedno s Petrom Berčićem tri godine radio u Pagu (DAGOBERT FREY – VOJESLAV MOLĀ (bilj. 2), 157-158, nr. 112., 114.; CVITO FISKOVIĆ (bilj. 2; 1953.), 65; IGOR FISKOVIĆ (bilj. 1), 155, 156, 163, 170; EMIL HILJE (bilj. 2), 100-101, bilj. 311). I o njegovu životu i djelatnosti postoje brojni još neobjavljeni arhivski podaci.
- ⁴⁸ „... *Ibique magister Iohannes Hrelits lapicida et nauta Sibenici ... fecit ... suum ... procuratorem ... magistrum Matheum quondam Iohannis de Črigna marangonum habitatorem Venetiarum affinem suum ibi presentem ... specialiter ad petendum, exigendum et recipiendum libras quinquaginta vnam paruorum uel circa damnaque et interesse ab Andrea (prazno) de Ragusio et a magistro Matcho Stoislaui lapicida Sibenici nunc ut asseritur Taruisii commorantibus uel alibi uel a ser Francisco procuratore dicti magistri Iohannis ut dicitur (?) contineri publico instrumento scripto manu ser Bonici quondam ser Christofori notarii Taruisiensis et cetera, et de receptis perpetuam finem et quietationem faciendum, et hoc in rationem librarum triginta paruorum precii certe vinee a dicto magistro Matheo dico Iohanni agnato suo hodie uendite ...*" (DAZd, ŠNA, Kut. 17/I, 17/II, 17/III, Ellia Banuarich, F 13/g, fol. 137-137').
- ⁴⁹ „... *Ibique magister Matheus quondam Iohannis de Črigna marangonus habitator Venetiarum assertus procurator Rosse sue cognate ... fuit contentus et confessus se habuisse et recepisse a magistro Iohanne Hrelits lapicida ... libras viginti quatuor ...*" (DAZd, ŠNA, Kut. 17/I, 17/II, 17/III, Ellia Banuarich, F 13/g, fol. 139).
- ⁵⁰ Nekadašnji suradnik braće Hreljić, koji je s njima radio na crkvi Sv. Spasa (vidi bilj. br. 20 i prilog br. 2).
- ⁵¹ Matej je bio brat već spominjanog Jurja Radeljića (vidi bilj. br. 32).
- ⁵² „... *testium productum per magistrum Matheum Radeglich et oretenus examinatum terminatum fuit quod magister Lucas Hrelich lapicida tanquam fideiussor magistri Dismani Banguarich lapicide dare debeat idem magistro Matheo tres barchosios lapidum ad insulam videlicet tot lapides quot portare (potuerunt - prekrizeno) potuerit barchosium Iohannis Hreglich in tribus vicibus.*" (DAZd, ŠNA, Kut. 16/III, Karotus Vitale, F 15/Ve, fol. 222'); CVITO FISKOVIĆ (bilj. 5, 1979.), 319, bilj. 14.
- ⁵³ „... *presentibus ... et magistro Iohanne Hrelits lapicida ... Ibique Georgius Dianiseuits piscator Sibenici et magister Marinus quondam Cresoli lapicida de Corçula promittentes de rato pro magistro Blasio Dianiseuits lapicida Sibenici nunc habitatori Venetiarum ... vinearum dicti Blasii ...*" (DAZd, ŠNA, Kut. 17/I, 17/II, 17/III, Ellia Banuarich, F 13/h, fol. 19').
- ⁵⁴ „... *Ibique magister Iohannes Hrelch murario ... uendidit ... suam vineam ... in Campo inferiori in Ruyane ...*" (DAZd, ŠNA, Kut. 18/I, Cristoforo q. Andree, F g, fol. 37).
- ⁵⁵ „... *presentibus ... et magistro Iohanne Hrelch ...*" (DAZd, ŠNA, Kut. 18/I, Cristoforo q. Andree, F g, fol. 37'); „... *presentibus magistro Iohanne Hrelch murario ...*" (Isto, fol. 40').
- ⁵⁶ „... *Ibique magister Iohannes Hrelch de Sibenico ... constituit ... procuratorem ... ser Dominicum quondam ser Laurentii ... specialiter et expressse in causa quam habet cum magistro Georgio Radelich ... differentiam detentionis (?) sui barcosii ...*" (DAZd, ŠNA, Kut. 18/I, Christoforo q. Andree, F h, fol. 2').
- ⁵⁷ „... *Ibique Andreas Radofcich ad presens homo a remo in galea magnifici domini Iacobi Venerio ... olim discipulus magistri Iohannis Crelich de Sibenico fuit contentus et confessus habuisse et recepisse a dicto magistro Iohanne suo magistro pro resto et completa solutione totius tempus quo stetit cum dicto suo magistro libris octo soldos 4 paruorum ...*" (DAZd, ŠNA, Kut. 18/I, Cristoforo q. Andree, F h, fol. 45). Zanimljivo je da je Andrija u dokumentu od 19. studenog 1464. godine naveden kao sluga (vidi bilj. br. 44), dočim je ovdje jasno definiran kao bivši učenik.
- ⁵⁸ U pitanju je treći brat iz porodice Radeljić (Radelić). Međutim, on nije bio graditelj, već se bavio poduzetništvom (vidi bilj. br. 32). Očito je Hreljić, koji je već imao veza s njegovom braćom, ušao s Mihovilom Radeljićem u nekakvu poslovnu udrugu.
- ⁵⁹ „... *Ibique Iohannes Hrelch de Sibenico confessus fuit se teneri et dare debere ... ser Georgio Iuetich ... ducatos quinquaginta auri Venetos, et hoc pro parte tangento dicto Iohanni de ducaos centum, quos ducatos idem Iohannes cum ser Michaelae Radelich in eorum societate habuerunt ... a dicto ser Georgio ...*" (DAZd, ŠNA, Kut. 18/I, Christoforo q. Andree, F h, fol. 46'). Izgleda da je posao bio ugovoren još 28. siječnja 1467. godine (vidi bilj. br. 63), ali iz nekog razloga nije bio obavljen. Razmjerno velika suma upućuje i na dosta ozbiljan posao.
- ⁶⁰ „... *Ibique ser Marinus et ser Michael Grisanich siue Iuditich fratres et socii apothecae ... procuratorem fecerunt ... specialiter ad comparandum ... et conueneri faciendum magistrum Iohannem Hreglich lapicidam de Sibenico et ab eo petendum de illiusque manibus extrahi et accipi faciendum quoddam barchosium ipsorum constituentium ...*" (DAZd, ŠNA, Kut. 16/V, Karotus Vitale, F15/IIIff1, fol. 20).
- ⁶¹ „... *Ibique Gregorius Hreglich de insula Zuri suo nomine et nomine magistri Iohannis fratris eius pro quo promisit de rati habitone ex una parte, et magister Lucas Hreglich lapicida frater eius suo nomine ex altera parte ... ad diuisionem eiusdem domus ... in contracta Sancti Grisogoni ... elegerunt in partitores et diuisores predictae domus magistrum Matheum Radeglich marangonum et magistrum Antonium Ostricich prothum murariorum ...*" (DAZd, ŠNA, Kut. 16/V, Karotus Vitale, F15/IIIg2, fol. 89).
- ⁶² „... *antescripti magister Matheus Radeglich et magister Antonius Ostricich partitores ut supra electi ... diuisionem fecisse de dicta domo ... (in margine:) ... Ibique magister Iohannes Hreglich*

- lapicida de Sibenico probauit ...*" (DAZd, ŠNA, Kut. 16/V, Karotus Vitale, F15/IIIg2, fol. 89').
- ⁶³ „... *Ibique cum ser Michael Radeglich et magister Iohannes Hreglich lapicida de Sibenico erant in partem et insolidum obligati ser Georgio Iuetich ciui Sibenici in ducatos centum auri vti constat instrumento manu quondam ser Elie Banguarich notarii in 1467, die 28 ianuarii, idem ser Georgius confessus se habuisse et recepisit a dicto ser Michael, soluente nomine dicti magistri Iohannis, ducatos quinquaginta auri in ratione et pro parte dicti sui debiti ...*" (DAZd, ŠNA, Kut. 16/V, Karotus Vitale, F15/IIIg2, fol. 94).
- ⁶⁴ „... *Ibique pro libris centum triginta sex paruorum quas magister Iohannes Hreglich lapicida ... habuisse nomine dotis quondam Radize eius vxoris, ipse magister Iohannes ... dedit et tradidit insolutum Gregorio filio suo ... legitime etatis ... vnam vineam positam in insula Zuri ...*" (DAZd, ŠNA, Kut. 16/V, Karotus Vitale, F15/IIIg2, fol. 97).
- ⁶⁵ Vidi prilog br. 6; CVITO FISKOVIĆ (bilj. 5, 1979.), 319. Spomenuti Radmil pok. Ratka je poznati šibenski klesar i graditelj Radmil Ratković iz Hvara, nekadašnji učenik, a kasnije i suradnik Jurja Dalmatinca. Njegovo najpoznatije djelo je kapela porodice Mišulić u crkvi benediktinki u Pagu, koju je izradio po Jurjevu projektu (vidi u: CVITO FISKOVIĆ (bilj. 2; 1953.), 37-42; PAVUŠA VEŽIĆ, Kapela Sv. Nikole Jurja Dalmatinca u crkvi Sv. Margarite, Pag, *Peristil*, 38, Zagreb, 1995., 37-42). Hreljićeva tako bliska veza s Ratkovićem možda je posljedica zajedničkog ili istovremenog rada u Pagu. I za Ratkovića, kao i za većinu majstora iz Jurjeva kruga, postoje još brojni neobjavljeni arhivski podaci. Dio građe koji se odnosi na njegovu djelatnost vezanu uz rad na stambenim zgradama namjeravam objaviti u Zborniku Nade Grujić.
- ⁶⁶ „... *Ibique ser Michael Radelich ciuis Sibenici ex vna parte et magister Iohannes Hrelch lapicida de Sibenico parte ex altera habentes inter se certas diferencias occasione expensarum certarum factarum per dictum ser Michaellem in eundo querendo ipsum Iohannem occasione ducatos centum auri et cetera et in aliis expensis predictae occasionis se compromiserunt de iure et de facto in nobiles viros ser Georgium (!) Lignicich et in ser Nicolaum Petreuch ...*" (DAZd, ŠNA, Kut. 18/II, Christoforo q. Andree, F c, fol. 64). Zacijelo je ovaj spor posljedica onoga koji su njih dvojica kao partneri imali s Jurjem Ivetićem (vidi bilj. br. 59 i 63).
- ⁶⁷ „... *Ibique Luchas Vuchouich marinarius ... constituit ... magistrum Radoslauum Dragicich cerdonem ... procuratorem ... specialiter ... ad exigendum quocumque dictis constituentes habere restat a magistro Iohanne Chrelch murario ... vigore vnus cirografi inter eos scripti manu ser Michaelis Luticich sub die VII mensis iunii MCCCCCLXXII ...*" (DAZd, ŠNA, Kut.21/Ia, Gregorio q. Lorenzo, Sv. b, fol. 54').
- ⁶⁸ „... *presentibus ... et magistro Gregorio Hromcich et magistro Paulo Spauleta murario ... Ibique magister Iohannes Hrelch lapicida ... constituit ... suum verum et indubitatum procuratorem ... magistrum Radoslauum Dragicich cerdonem ad exigendum, petendum et recuperandum a magistro Georgio Radelich libras quinquaginta paruorum vigore vnus sententiae arbitrarie ...*" (DAZd, ŠNA, Kut. 18/II, Christoforo q. Andree, F e2, fol. 15). Obojica se navedenih svjedoka dosta često spominju u arhivskoj
- građi. Hromčić je poslije postao protomajstor marangona, a Spauleta protomajstor zidara.
- ⁶⁹ Još jedan od istaknutijih šibenskih klesara. Suradivao je s Ivanovim bratom Lukom Hreljićem (DAZd, ŠNA, K 16/V, Karotus Vitale, F 15/IIIfl, fol. 42'), a bio je dosta povezan s kiparom Petrom Berčićem, kojem je na koncu bio i izvršitelj oporuke (DAZd, ŠNA, Kut. 18/IV, Cristoforo q. Andree, F IVa, fol. 96').
- ⁷⁰ „... *Ibique magister Martinus Paflinouch murarius ... constituit ... procuratorem ... magistrum Georgium Radelich marangonum ... specialiter et expresse ad petendum, exigendum et recuperandum a magistro Iohanne Hrelch lapicide libras 43 paruorum quas dictus constitutus ut asserebat se soluisse nomine ipsius Iohanne ser Michaeli Gerxanich pro certa plezaria per ipso Iohanne dicto ser Michaeli facta ...*" (DAZd, ŠNA, Kut. 18/II, Christoforo q. Andree, F e2, fol. 21').
- ⁷¹ „... *Ibique magister Iohannes Chrelch murarius ciuis Sibenici ... vendidit ... ser Iurano Chrelch de insula Xuri ciui Sibenici fratri suo ... vnum suum locum vacuum positum Sibenici ... que locus fuit quondam magistri Stephani Spagnice peeliparii ...*" (DAZd, ŠNA, Kut. 21/Ia, Gregorio q. Lorenzo, Sv. d, fol. 20).
- ⁷² „... *magister Simon filius quondam magistri Iohannis Hrelch habitator Pagi, pro faciendo vnam barcam ...*" (DAZd, ŠNA, Kut. 18/III, Christoforo q. Andree, F III/d, fol. 125'). Ivan se nakon smrti spominje i 16. listopada 1478. godine (DAZd, ŠNA, Kut. 11/III, Antonio Campolongo, F 10/VIk, fol. 205), a 30. kolovoza 1484. godine spominje se njegov sin Grgur (DAZd, ŠNA, Kut. 21/II, Gregorio q. Lorenzo, F f, fol. 74).
- ⁷³ Vidi EMIL HILJE (bilj. 2), 123, 125.
- ⁷⁴ EMIL HILJE (bilj. 2), 124, 125.
- ⁷⁵ Opširnije o arheološkim istraživanjima i ostacima crkve Sv. Ivana vidi u: LJUBOMIR GUDELJ (bilj. 27).
- ⁷⁶ O arheološkom zahvatu i njegovim rezultatima detaljno je izvjestio Pavao Anđelić (PAVAO ANĐELIĆ (bilj. 40), 440-444) pa nema potrebe to ovdje ponavljati.
- ⁷⁷ Sličan primjer angažmana graditelja na vremenski rok, a ne za određene definirane poslove, nalazimo u ugovorima između predstavnika franjevačkog samostana Sv. Križa na Krapnju i pojedinih šibenskih graditelja. Tako se zidar Disman (Dišan) Nikolin Banjvarić 28. lipnja 1441. godine obvezao ići stanovati s fratrima na Krapnju i ondje raditi godinu dana (DAZd, ŠNA, Kut. 10, 11/1, Antonio Campolongo, F 10/Ib, fol. 46). Slično se i klesar Marin Pavlović s Korčule, stanovnik Šibenika, obvezao 11. srpnja 1451. godine da će godinu dana živjeti i raditi u rečenom samostanu (DAZd, ŠNA, Kut. 13, 14, Rafael Ferro, F 13/8e fol. 74'-75), a 26. veljače 1453. godine produžio je tu obvezu za još jednu godinu (DAZd, ŠNA, Kut. 13, 14, Rafael Ferro, F 13/8f fol. 148'-149).
- ⁷⁸ PAVAO ANĐELIĆ (bilj. 5), 205.
- ⁷⁹ 9. VII. 1452.: „*Prima pars est de consentiendo vayvode Vladissauo Georgium de Sibiricho _____ per XXXIII contra III. / Secunda est de non consentiendo.* (prekriženo)“ (Državni arhiv u Dubrovniku, Acta Consilii Rogatorum, Kut. 13, fol. 48); CVITO FISKOVIĆ, Neobjavljeno djelo Jurja Dalmatinca u Dubrovniku, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, I, Dubrovnik, 1952., 145; CVITO FISKOVIĆ (bilj. 5; 1973.), 153; PAVAO ANĐELIĆ (bilj. 5), 205.

- ⁸⁰ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 5; 1962.), 40-41; PAVAO ANĐELIĆ (bilj. 5), 205.
- ⁸¹ Nabranjanje pojedinačnih slučajeva odvelo bi nas predaleko pa upućujem tek na najpoznatiji primjer – slikara Martina Petkovića iz Jajca, koji se školovao kod Blaža Jurjeva Trogirana (vidi u KRUNO PRIJATELJ, *Slikar Blaž Jurjev*, Zagreb, 1965., 12, 13, 17).
- ⁸² CVITO FISKOVIĆ (bilj. 5; 1973.), 162; PAVAO ANĐELIĆ (bilj. 5), 205.
- ⁸³ O popularnosti i upotrebi ove vrste oružja vidi opširnije u IVAN ALDUK, Prilog poznavanju samostrijela u srednjovjekovnoj Dalmaciji, *Starohrvatska prosvjeta*, III/34, Split, 2007. Između ostalog, autor upozorava na lijep likovni prikaz samostrijela upravo iz Šibenika, s portala palače Šižgorić u ulici Jurja Barakovića.
- ⁸⁴ „... *Ibique ser Paulus Hotinouits de Bosnia missus ac nuncius specialis ut asseruit incliti et potentis viri domini Stephani regis Bosne fuit contentus et confessus se habuisse et recepisse a magistro Matheo (prazno) balistario de Sibenico quinquaginta balistas cum suis cordis et moistris preparatas et quatuordecim molinellos fereos fornitos pro balistis et cetera. Et hoc pro precio ducatorum centum auri, in rationem cuius precii ipse magister Matheus omni exceptioni et auxilio iuris renuntians fuit contentus et confessus se habuisse et recepisse a magistro Georgio quondam Mathei lapicida de Sibenico ducatos quadraginta auri. Residuum uero dicti precii ipse magister Georgius scilicet ducatos sexaginta asseruit esse depositos apud ser Marcum Dobroeuits, quos idem magister Georgius se obligando promisit ipsi magistro Matheo balistario presenti et stipulanti dare eidem quando primum prefatus inclitus rex mandabit eos dare, videlicet donec ipse balistarius probabit dictas balistas in Bosna coram prefato et si quorum balista in ipsa probatione frangeretur quod ipse magister balistarius debeat alium facere equalem ipsi fracto non minore, retinendo tamen pro se ipsos tales balistas fractos et cetera ...*” (DAZd, ŠNA, Kut. 17/I, 17/II, 17/III, Ilija Banjvarić, F 13/d, fol. 45’); Ovaj dokument je tek uzgred spomenuo Petar Kolendić, ali bez navođenja sadržaja (PETAR KOLENDIĆ (bilj. 2), 90, bilj. 160) pa je ta važna poveznica Jurja Dalmatinca sa samim političkim vrhom bosanske države ostala nezamijećena.
- ⁸⁵ Nažalost, izgleda da ti samostrijeli nisu puno pomogli u obrani Bosne. Kralj Stjepan je zarobljen i pogubljen u lipnju te iste godine.
- ⁸⁶ PAVAO ANĐELIĆ (bilj. 2), 205.
- ⁸⁷ Upravo uz crkvu Sv. Marije u Fermo vezan je iznimno zanimljiv ugovor, kojim se zadarski klesar Juraj Markov iz Ljube obvezao 30. travnja 1413. godine da će otići s majstorom Nucijem Ucinelijem u Fermo i raditi čitav život na crkvi Sv. Marije (CVITO FISKOVIĆ (bilj. 3; 1959.), 32, 148, bilj. 228).
- ⁸⁸ Iako je na veze i odnose među šibenskim majstorima kamenarske struke često upozoravano (najkonkretnije u IGOR FISKOVIĆ (bilj. 1)), vjerujem da će tek kada bude objavljena sva arhivska građa koja se odnosi na navedene majstore biti moguće potpunije sagledati ambijent njihove djelatnosti i međusobnih veza.
- ⁸⁹ Vidi u EMIL HILJE, Andrija Aleši i stambeno graditeljstvo u Splitu sredinom 15. stoljeća, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 29, Zagreb, 2005., 45.

Summary

The Architect and Carver Ivan Hreljić of Šibenik in the Light of Archival Records

The architect and carver Ivan Hreljić of Šibenik is one of the lesser known master builders from the circle of Giorgio Dalmata, whose activity can be followed during the third quarter of the fifteenth century. Although he is mentioned relatively frequently in the known documents, even in relation to specific projects, he has remained, like some other master builders from Šibenik, on the margin of scholarly interest, while different transcriptions of his surname resulted in a situation where even the pieces of information the scholars have had at their disposal have remained scattered and unconnected, meaning that there have been no attempts to examine his activity in more detail.

Ivan Hreljić was a member of an active family of architects and stone-cutters who were originally from Žirje. Apart from his individual undertakings, he frequently took on specific commissions together with his younger brother Luka, while their sons and nephews continued the family tradition in the stone-cutting business which was subsequently carried on into the third generation.

The earliest mention of the stone-cutter Ivan Hreljić is that of 19 December 1448 when he acted as a witness at the signing of a document by which the carpenter Matej Naradinić took Matej Ratković as an apprentice. In this, he is mentioned as a builder from Žirje but a resident of Šibenik. The following year is that of his marriage and freedom from his father's authority, and after that, he appears in a number of documents from the archives at Šibenik that portray his life and activity relatively well, as well as his connections with numerous other stone-cutting masters of Šibenik.

The first record of substantial work associated with him is that of 19 December 1449 when Giorgio Dalmata contracted him and Vukašin Marković to work on the town walls of Pag, and designated Ivo Stjepanov Franulović as their collaborator. It seems that he spent the next few years at Pag; he is again mentioned at Šibenik only on 25 February 1455 when, together with his brother Luka and the stone-cutter Disman Banjvarić, they committed themselves to supply the

equivalent of thirty fathoms of wall in dressed stones to the representatives of the monastery of Holy Saviour. On 10 June 1458, the brothers Ivan and Luka Hreljić were contracted by Martin Ostojić, the parish priest of Uzdolje, to make six three-foot wide pilasters along the exterior wall of the Church of St. John at Uzdolje, up to the height of the wall itself, but also to plaster the exterior and interior of the church, cover the roof with slates and wall up an old door. The two brothers obviously collaborated well and on 13 January 1459, they were contracted by the representatives of the village of Široke to build them a church dedicated to St. Jerome which would be as large as the one of St. Michael at Mitlo. They also committed to vault the church, make an altar with a base carved from white stone, cover the roof with slates, erect a bell-tower similar to the one at Mitlo, and plaster the entire church on the inside and the outside.

On 3 March 1462, Ivan took on the commission of the Guardian of the Franciscan monastery of St. Mary at Vranduk to accompany him to Bosnia and work for him there for three months for the monthly payment of three ducats. It seems that he remained in Bosnia for much longer than the anticipated three months; after his return to Šibenik, he is frequently mentioned in the archival records from the autumn of 1464 onwards, more as an entrepreneur and intermediary, or an interested party in disputes, and as the owner of a ship, than with regard to specific stone-cutting jobs. Only on 23 October 1469 is Ivan mentioned as committing himself to supply a fixed amount of white stone for the building of the Church of St. Mary at Fermo, an obligation confirmed in a document which features Radmil Ratković, another master who was active in the circle of Giorgio Dalmata, as his guarantor. The last document that mentions Ivan as being alive is that of 21 January 1474, but it is only on 8 December 1477 that he was referred to as dead, and so it is not possible to establish the exact year of his death.

Not a lot remains from Ivan Hreljić's documented works and it is difficult to identify his contribution to the extant works with certainty, let alone any specific morphological elements which might point to the

idiosyncrasies of his architectural or stone-cutting expression. Although the remains of the town walls at Pag are best preserved exactly in the portions for which Hreljić may have been responsible together with other builders, their character is such that it prevents any assessment of specific artistic abilities and skills. Apart from the extremely simple wall surface, the north-west section of the fortifications at Pag is marked by a striking semicircular tower which has been identified as one of Giorgio Dalmata's projects. The job on the Church of St. John at Uzdolje consisted of the strengthening and stabilization of the building through the addition of six strong exterior supports. The remains of all six pilasters built by the Hreljić brothers have been preserved only in their foundations, and these demonstrate that this specific architectural task was carried out professionally and solidly.

The Church of St. Jerome in the village of Široke is the only relatively well-preserved work on which it is possible to note at least some details which reveal the achievements of Ivan Hreljić's craftsmanship as a carver. Unfortunately, this church was significantly remodelled and then transformed into the sanctuary of the new, much larger church, and its original façade was completely demolished. In addition, the original frames of the doors and windows, which might have demonstrated Ivan's carving skills to a certain degree, have also been lost. The only original carved element which still survives is a tabernacle niche in the shape of a small Gothic window, which was carved into a block of stone next to the triumphal arch of the church. This modest and somewhat clumsily executed carving reveals that Ivan Hreljić was not a particularly successful carver, and far from a sculptor. It is likely that his stone-cutting skills sufficed only for a solid dressing of stone blocks which were to be used by builders and, up to a certain degree, for the carving of simple mouldings. His involvement with the Franciscan

monastery of St. Mary at Vranduk is more important as a testimony about the reputation of the builders who belonged to Giorgio Dalmata's circle at Šibenik, than as a concrete building task, especially since the monastery at Vranduk has only been preserved in its archaeological remains, which makes it impossible to establish Ivan's possible contribution to its building. Equally so, the supply of stone for the building of the Cathedral of St. Mary at Fermo still cannot be connected to specific parts of this structure.

Apart from information about Ivan's life and business, archival records bear evidence of his frequent and numerous contacts with other stone-cutting masters of Šibenik. Regardless of whether these documents refer to some sort of collaboration, assessment of the quality of someone else's work, usage of a ship, or merely feature stone-cutters as witnesses for each other's job contracts, such documented contacts reveal strong mutual links in the developed community of stone-cutting masters at Šibenik. The list of names which appear in the documents mentioning Ivan Hreljić (Giorgio Dalmata, Lorenzo Pincino, Vukašin Marković, Ivo Stjepanov Franulović, Disman Banjvarić, Ivan Obertić, Juraj Radeljić, Matej Radeljić, Andrija Butčić, Ivan Pribislavljić, Matko Stoislavljić, Martin Krešulov from Korčula, Blaž Dianišević, Antun Oštričić, Radmil Ratković, Pavao Grgur and Petar Pripković, Radoslav Dragčić, Pavao Spauleta, Martin Pavlinović, Petar Berčić) provides a representative cross-section of architectural and stone-cutting circles in Šibenik from the time when Giorgio Dalmata played the leading role in them. And, it was Ivan Hreljić and men like him who enabled Giorgio Dalmata to execute individual commissions efficiently and realize specific ideas, but also to operate in that entrepreneurial approach so characteristic of him, through which he used the services of the masters who entered his circle according to how well they fitted into his designs and projects.